

Ш. Р. РАШИДОВ

**ДЎСТЛИК
ВА
ҚАРДОШЛИК
ТИЛИ**

ЎЗБЕКИСТОН КП МАРКАЗИЙ
КОМИТЕТИНИНГ НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ — 1978

Биз ажойиб замонда яшамоқдамиз. Бу — инсониятнинг энг порлоқ орзу-умидлари, энг юксак идеаллари рўёбга чиқаётган мўъжизакор бир даврдир. Асрлар бўйи орзу қилиб келинган, эртакларда мадҳ этилган нарсалар ҳозир реал воқеликка айланмоқда.

Буюк ижод аҳллари ўз халқларининг афсоналарида эркинлик ва ақл-заковат оламини яратганлар.

Башариятнинг фозил ва оқил кишилари асрлар давомида халқларнинг бир аҳил оилага айланишини, бир ёқадан бош чиқариб, бутун куч-гайратлари билан Тинчлик, Меҳнат, Озодлик, Тенглик, Қардошлик ва Бахт-саодат жамиятини вужудга келтирувчи нурафшон замонни орзу қилган эдилар.

Мана ўша нурафшон замон келди. Буюк Октябрь социалистик революциясининг ғалабаси ту-

файли азиз диёримизда энг эзгу орзулар ушалди. Мамлакатимиз меҳнаткашлари, бутун тараққий-парвар инсоният революциянинг 60 йиллигини улуғ айём сифатида, революцион кураш ва коммунистик бунёдкорлик байрами сифатида тантанали вазиятда нишонладилар.

Совет халқи Улуғ Октябрь байроги остида Ленин партияси раҳбарлигида жаҳон тарихидаги энг адолатли, энг инсонпарвар жамият — коммунистик жамият қуришнинг улугвор программасини зўр муваффақият билан рўёбга чиқармоқда.

КПСС XXV съездининг тарихий қарорлари совет кишиларининг куч-гайрати ва сиёсий активлигини мислсиз жўш урдириб юборди. Ҳамма жойда ўнинчи беш йиллик режаларини муваффақиятли бажариш учун умумхалқ социалистик мусобақаси кенг қулоч ёзмоқда.

КПСС Марказий Комитетининг 1977 йил май Пленуми қарорлари мамлакатимизнинг сиёсий ҳаётида муҳим босқич, совет жамияти ривожиданги поғона бўлди. Маълумки, КПСС Марказий Комитетининг Пленуми КПСС Марказий Комитети Бош секретари, Конституция комиссиясининг Раиси ўртоқ Л. И. Брежневнинг СССР Конституцияси лойиҳаси тўғрисидаги докладини муҳокама қилди ва бу лойиҳани асосан маъқуллади. Янги совет Конституцияси ҳозир амалда бўлган Конституция қабул этилгандан кейинги қирқ йил

мобайнида бутун жамиятимизда содир бўлган чуқур ўзгаришларни ифодалаб берди. Янги Конституция давримизнинг, ривожланган социализм даврининг чинакам ленинча манифестидир. СССР янги Конституциясининг, совет халқлари бузилмас дўстлиги ва биродарлиги Конституциясининг, бунёд бўлаётган коммунизм Конституциясининг қабул этилиши фақат бизнинг мамлакатимиз учунгина тарихий воқеа бўлиб қолмасдан, балки улкан халқаро аҳамиятга молик воқеа ҳам бўлиб қолади.

Кейинги вақтларда мамлакатимизда ғоявий ҳаёт қизғин тус олди. Совет кишиларининг маънавий дунёси бойиди, янги мазмун касб этди. СССР халқларининг бузилмас дўстлиги ва биродарлиги, уларнинг партия ва унинг ленинчи Марказий Комитети теварагидаги бирлиги ва якдиллиги йил сайин мустаҳкамланиб, ривожланиб бормоқда. Партия программасидаги: коммунистик илтимой муносабатларнинг ривожланиши мамлакатимиздаги барча миллатлар ўртасида ишонч ва ҳамкорликни янада мустаҳкамлашга ёрдам беради, деган қонда ҳақиқатга айланди.

Совет давлати 15 мустақил иттифоқдош республикани бирлаштириб турибди: уларнинг таркибида 20 автоном республика, 8 автоном область, 10 миллий округ бор. Ана шу республикалар, областлар ва округларда яшаб турган миллатлар

ва элатлар ягона социалистик онлани — совет халқиши вужудга келтиради. Улар буюк, муштарак мақсад йўлида — коммунизм қуриш йўлида қўлни-қўлга бериб меҳнат қилмоқдалар, бир-бирларига қардошларча меҳрибонлик кўрсатмоқдалар, ҳар соҳада мадаккор бўлмоқдалар, бир-бирларига сидқишдилдан ёрдам бермоқдалар.

КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари ўртоқ Л. И. Брежнев Ленин партиясининг XXIV съездида шундай деган эди: «Бизнинг мамлакатимизда социалистик қурилиш йилларида *кишиларнинг янги тарихий бирлиги — совет халқи* вужудга келди. Биргаликда қилинган меҳнатда, социализм учун курашда, социализмни ҳимоя қилиш учун олиб борилган жангларда синфлар ва социал гуруҳлар, миллатлар ва элатлар ўртасида янги, гармоник муносабатлар — дўстлик ва ҳамкорлик муносабатлари пайдо бўлди. Бизнинг кишиларимиз маркча-ленинча идеологиянинг муштараклиги, коммунистик жамият қуришдаги юксак мақсадларнинг муштараклиги билан жипшашган. Қўп миллатли совет халқи ана шу монолит жипшлигини ўз меҳнати билан, Қоммунистик партия снәсатини яқдил маъқуллаши билан намоиш қилмоқда»¹.

Самимий, қардошларча дўстлик, беғараз ўзаро

¹ Л. И. Брежнев. Ленин йўлидан. 3-том, 313-бет.

ёрдам, орзу-интилишлар бирлиги — мамлакатимизда абадий қондош-жондош бўлиб, бир иттифоққа бирлашиб кетган юздан ортиқ миллат ва элатларнинг ўзаро алоқа ва ҳамкорлигидаги ўзига хос хусусиятдир. Бу — фақат бизнинг социалистик жамиятимизга хос фазилатдир. КПСС Марказий Комитетининг «Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи ташкил этилганлигининг 50 йиллигига тайёргарлик кўриш тўғрисида»ги қарорида бу нарса яққол кўрсатиб берилди. «Жаҳон тарихида, — дейилади қарорда, — ўнлаб миллат ва элатларнинг ўзаро муносабатларида, қардошларча иттифоқимизда доимо намоён бўлаётганидек манфаатлар ва мақсадлар, истак ва интилишларнинг шу қадар бузилмас бирлиги, шу қадар маънавий яқдиллик, ишонч ва ўзаро ғамхўрлик ҳали ҳеч қачон кўрилмаган эди».

Доҳиймиз В. И. Ленин, у тузган партия халқлар дўстлиги ва қардошлигини қарор топтириш йўлидаги курашда озмунча куч-гайрат сарфламдилар. Бу интилишлар беҳуда кетмади. Партияимизнинг ленинча миллий сиёсати изчиллик билан амалга оширилиши оқибатида эришилган самаралар ва бундан буёнги ривожланишнинг порлоқ истиқболлари ҳозир яққол кўриниб турибди. Ана шу ютуқ ва истиқболлар тўғрисида, халқ бахт-саодати тўғрисида сидқидилдан айтилган сўзлар XXV съезд минбаридан баралла янгради. Бу сўзлар

ҳаммага тушунарли тилда — улуғ рус тилида, Ленин тилида айтилди.

Ҳар бир совет кишиси улуғ советлар оиласига мансуб эканлиги билан, рус халқи шу оилдаги барча халқларнинг оғаси эканлиги билан фахрланади. Социалистик миллатлар оиласида оға бўлиш — катта шараф ва масъулиятдир. Рус халқи сон жиҳатидан мамлакатимиздаги энг катта халқ эканлиги учунгина бу шарафга муяссар бўлган эмас. Қардош халқлар ҳамдўстлигидаги етакчи миллат бўлган рус халқининг роли авваламбор шу билан белгиланадики, у чор самодержавиесига ва буржуа-помешчиклар тузумига қарши курашда, жамият тараққиёти учун, башариятнинг бахт-саодати учун курашда энг кўп оғирликни ўз зиммасига олди. Рус халқи муштарак мақсадларимиз йўлида кўп қон тўкди, кўп қурбонлар берди. Мамлакатимиздаги барча халқларнинг, биринчи навбатда рус халқининг куч-ғайрати, унинг мардлиги ва жасорати туфайли Ватанимиз озодлиги ва мустақиллигига тажовуз қилган босқинчилар тор-мор этилди. Рус халқи меҳнатсеварлик ва қаҳрамонлик бобида, катта-кичик барча қардош халқларга бегараз ёрдам кўрсатиш бобида ҳамиша намуна бўлиб келди ва шундай бўлиб қолмоқда.

Рус халқи ўзининг буюк маданиятини яратди, у баҳорги ёмғирдан кейин чиқадиган камалак янглиғ сержило, ўқ-ёйдек тўғри, янгроқ ва бой, она

алласидек дилрабо қудратли рус тилини яратди.

Советлар юртидаги ҳамма миллат фарзандлари рус халқини сидқидилдан севадилар, унинг ҳурмати жойига қўядилар, унинг истеъдоди, ақл-заковати, меҳнатсеварлиги, ленинча ишонпарварлиги ва интернационализмига офарин айтадилар, сабот ва матонатда, курашда довурак бўлишни ундан ўрганадилар, унинг маданияти ва илгор анъаналарини баҳам кўрадилар, рус тилини зўр мароқ билан ўрганадилар.

СССРдаги барча социалистик миллатлар ва элатларнинг тилларини ҳар томонлама ривожлантириш — мамлакатимизда миллий масалани муваффақиятли ҳал этишнинг муҳим натижаларидан бири эканлиги ҳаммага маълум. Совет даврида илгари ўз алифбесига эга бўлмаган қирқдан ортиқ халқ илмий асосланган алифбега эга бўлди ва эндиликда ўз адабий тилларига эгадир. Партия Программасида уқтириб айтилганидек, КПСС бундан буён ҳам СССР халқларининг тиллари бемалол ривожланишини таъминлайди, ҳар бир совет гражданига истаган тилда гапириш, ўз болаларини тарбиялаш ва ўқитиш учун тўла эркинлик бериш йўлини давом эттиради. Халқларнинг қардошларча дўстлиги ва ўзаро ишончи қарор топган бир вазиятда миллий тиллар тенг ҳуқуқлилиги ва бир-бирини ўзаро бойитиш асосида ривож топмоқда.

Шу билан бирга, тарих тақозоси туфайли шундай бўлдики, рус тили СССРдаги барча халқларнинг миллатлараро муомала ва ҳамкорлик қилувчи муштарак тилига айланди. Бунинг совет халқлари иқтисодий, социал-сиёсий ва маданий тараққиётининг қонуниятлари тақозо этди. Қудратли хўжалик организмга айланган социалистик экономкамизнинг умумиттифоқ характери, социалистик миллатларнинг моддий ва маънавий бойликларини тараққий эттириш, кадрлар алмашиши борасида жадал давом этаётган жараёнлар, турли маданиятларнинг ўзаро яқинлашиб, бир-бирини бойитиб бориши ва бунинг оқибати сифатида бутун совет жамияти турмуш тарзининг интернационаллашуви — юқорида айтилган шароитни вужудга келтирди. Рус тили совет халқлари ўзаро алоқаси ва яқинлигининг қудратли қуроли, Ватан ва жаҳон маданиятининг энг яхши ютуқларидан баҳраманд бўлиш воситаси бўлиб қолди.

УЛУҒ ВА ҚУДРАТЛИ ТИЛ

Тил — инсонга ато этилган энг ажойиб неъматларнинг бири, унинг меҳнат ва ижод фаолиятидаги энг кучли қуролидир. Тил — халқнинг тарихидир. Тил — тараққиёт ва маданият йўлидир. У инсонлар муносабати ва тафаккурининг энг муҳим воситасидир. Маркс билан Энгельс тил — кишиларнинг ижтимоий маҳсули эканлигини, меҳнат билан нутқ инсон ва умуман жамият тараққиётидаги икки муҳим восита эканлигини кўп мартаба уқтириб ўтганлар.

Инсон фаолияти гўдаклик чоғидан то умрининг охиригача тил билан чамбарчас боғланиб кетади. Тил инсонга коинотнинг жуда мураккаб, чексиз ва хилма-хил сирларини ўрганишга, ўтмиш асрларнинг хазиналаридан баҳраманд бўлишга, ўз тафаккурининг мевасини келажак авлодларга етказишга

зишга, табнат, ижтимоий тараққиёт қонунларини
идрок этишга, фан, техника, санъатни олға сил-
житишга ёрдам беради.

Халқ орасида: тил — бамисоли бир шаҳардир-
ки, уни бунёд этиш учун ер юзида яшаган ҳар бир
одам биттадан тош қўйгандир, деган гап бор. Ҳо-
зир дунёда икки мингдан ортиқ тил бор, уларнинг
ҳар бири ўз тарихига эга бўлиб, тараққиётнинг
кўпгина босқичларидан ўтган, ҳозирги шаклга
киргунча кўпгина ўзгаришларга дуч келган. Ҳар
бир миллий тилнинг ўзига хос муайян фазилат-
лари бор.

Шу билан бирга В. И. Ленин муайян тарихий
шароитлар тақозоси билан инсоният тараққиётида
алоҳида роль ўйнайдиган, жаҳон тилларини деб
аталмиш тиллар ҳам мавжудлигини уқтириб ўт-
ган эди. Рус тили ҳам шундай тиллар сирасига ки-
ради.

Рус тили инсониятнинг ўз бахт-саодати йўлида
олиб борган тарихий кураш тажрибаси умумлаш-
тирилган ва келажак йўли ёритиб берилган тил-
дир. Рус тилида илмий ва бадиий тафаккурнинг
бебаҳо дурдоналари яратилгандир, у коинотни
забт этувчилар ва янги турмуш кашшофларининг
тилидир.

К. Маркс билан Ф. Энгельс ўз асарларидан би-
рида тилни «фикрнинг бевосита ифодачиси», деб
таърифладилар. Ҳеч муболагасиз айтиш мумкин-

ки, XX асрда рус тили илгор, революцион фикрнинг бевосита ифодачиси, революцион ҳаракатнинг илҳомбахш кучига айланди.

Рус сўзи — тинчлик, дўстлик ва порлоқ орзулар сўзидир. У халқлар, миллатлар, элатларнинг тақдири ва эзгу умидларини ўзида мужассамлаштирди, бир халқни иккинчи халқларнинг маънавий хазинасидан баҳраманд этди, уларнинг гоёвий бирлигини кучайтирди, маданиятини бойитди, бир-бирига яқинлаштирди, тараққиёт ва равнақ йўлидан олга боришга ёрдам берди.

Рус тили — умумбашарий маданият хазинасидаги улуғ дурдоналарнинг мажмуасидир. Бу тил ўзининг лексик ва фразеологик қурилиши, луғат таркиби, фонетик ва грамматик тузилиши, ёзма ва оғзаки нутқ шаклларининг хилма-хиллиги, услублари ва маъно қирралари жиҳатидан беҳад бой тилдир.

Тарих тараққиёти давомида рус тилининг луғат таркиби бошқа тиллар ҳисобига тўлиб борди. Аммо бу нарса рус тилини заифлаштиради, балки бойитди, кучайтирди, чунки рус тили ўзининг грамматик тузилишини ва асосий луғат фондини сақлаб қолган ҳолда, тобора ривожланиб, такомилланиб борди.

Айни вақтда, рус тили бошқа кўпгина миллий тилларни бойитиш ва ривожлантиришга катта таъсир ўтказиб келди ва ҳозир ҳам ўтказмоқда, улар-

нинг лугат фондини тўлдириб, лексик имкониятларини кенгайтирмоқда.

Рус тили революцион тафаккурни, илғор ижтимоий фах ва демократик маданиятни ривожлаштиришда, халқларни маънавий жиҳатдан бириктиришга яқинлаштиришда буюк роль ўйнади. Илмий коммунизм асосчилари рус тилига катта эътибор билан қарадилар, унга юксак баҳо бердилар. Уларнинг рус тилини ўрганишга катта эътибор берганликлари бунинг яққол далилидир.

К. Маркс 1871 йилнинг январида З. Мейерга ёзган хатида бундай деган эди: «1870 йил бошидан бери рус тилини ўрганишга киришганимни сизга хабар қилдимми, йўқми, билмадим, ҳозир мен бу тилда равонгина ўқияман. Бунинг сабаби шундаки, менга Петербургдан Флеровскийнинг «Россияда... ишчилар синфининг (хусусан, деҳқонларнинг) аҳволи» деган гоят мароқли китобини юборишди. Бундан ташқари, мен Чернишевскийнинг иқтисодга оид (қойилмақом) асарлари билан танишиш истагида эдим... Бу ижобий натижалар менинг ёшимдаги кишининг классик герман ва роман тилларидан катта фарқ қиладиган тилни ўрганишга сарфлайдиган куч-ғайратига арзийди»¹.

Маркс хонасидаги китоб жавонларида юздан

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 33, стр. 147.

ортиқ русча китоб мавжуд бўлганлиги маълум. Айниқса, Добролюбов, Чернишевский, Герцен, Салтиков-Шчедрин, Гоголь, Пушкин, Лермонтов, Флеровский асарлари жавондан Маркснинг иш столига тез-тез ўтиб турар, улардан Маркс доимо фойдаланар эди.

К. Маркснинг содиқ сафдоши Ф. Энгельс бундай деб ёзган эди: «Рус тили ўрганса арзийдиган энг кучли ва бой жонли тиллардан бири бўлганлиги учун ҳам, шунингдек, унинг ёрдамида ўрганиладиган адабиёт учун ҳам уни ўрганувчи кишилар эндиликда унча кам эмас...»¹.

Йигирмадан ортиқ тилни билган Энгельс рус тилини дунёдаги энг кучли ва бой жонли тиллар жумласига қўшди. Замондошларининг хотираларига кўра, Энгельс Пушкиннинг «Евгений Онегин» достонидаги шеърларни ёд билар ва уларни равон рус тилида китобга қарамай қироат билан ўқирди.

В. И. Ленин рус тилининг улуғлигини, қудратни, бойлиги ва жуда катта аҳамиятини неча марта лаб уқтириб ўтган. У бундай деб ёзганди: «Тургенев, Толстой, Добролюбов, Чернишевский тили улуғ ва қудратли тилдир...»².

Рус тилининг энг ўткир билимдонларидан би-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 18, стр. 526.

² В. И. Ленин. Тўла асарлар тўплами, 24-том, 331-бет.

ри бўлган В. И. Ленин ўзининг бу соҳадаги билимининг умр бўйи такомиллаштириб борди. Н. К. Крупскаянинг айтишича, Владимир Ильич турли лугатлар устида соатлаб ўтирар, улар орасида В. И. Дальнинг «Жонли великорус тилининг изоҳли лугати»ни алоҳида қадрлар эди. Ленин асарларининг тили — рус тилининг гоят бой маънавий ва ифодавий имкониятларидан кенг фойдаланиш ва ушунинг ривожлаштиришнинг классик намунасидир. Ильич рус сўзини ишчилар сипфи ва унинг партиясининг сиёсий кураш вазифаларига хизмат қилдирди.

Жаҳон фани ва маданиятининг энг яхши ютуқларини ўзида мужассамлаштира олган рус тилида турли социал-иқтисодий ва илмий-техникавий ҳодисалар ва жараёнлар ўзининг бениҳоя аниқ ва лўнда лексик ифодасини топган.

Рус тили — инсон фаолиятининг ҳамма соҳалари учун, энг мураккаб илмий тушунчаларни ва инсон қалбининг энг нозик туйғуларини ифодалаш учун баб-баравар лаёқатли, чуқур ва бой маданий анъаналарга эга бўлган тилдир.

Ажойиб физик ва тилшунос, файласуф ва шонр, тарихчи ва математик, рус фанининг ота-хонларидан бири бўлган, халқ орасидан етишиб чиққан Михаил Васильевич Ломоносов рус тилини шундай таърифлаганки, орадан икки юз йилдан кўпроқ вақт ўтган бўлса ҳам, биз унга ҳануз

қойил қоламиз. «Рус тили,— деган эди у,— табиний бойлнги, гўзаллиги ва кучи жиҳатидан Европадаги биронта тилдан қолншмайди».

Ломоносов машҳур «Россия грамматикаси» асарида бундай деб ёзган эди: «Рим императори Карл V испан тилида худо билан, француз тилида дўстлар билан, немис тилида душманлар билан, италян тилда аёллар билан гаплашган маъқул, дерди. Аммо у Россия тилини яхши билганида эди, ўзининг бу гаиига Россия тилида уларнинг ҳаммаси билан гаплашса бўлаверади, деб қўшимча қилган бўларди, албатта. Чунки Россия тилида испан тилининг салобати, француз тилининг жозибаси, немис тилининг қатъияти, италян тилининг назокати ва бунинг устига грек ва лотин тилларининг бойлиги ва лўндалиги жамулжам этилганлигини пайқаган бўлур эди».

Рус тилининг битмас-туганмас бойлиги тўғрисидаги Ломоносовнинг бу фикрини ундан кейин ўтган Ватанимиз ва жаҳон маданиятининг ҳамма тараққийпарвар арбоблари қўллаб-қувватлашди.

Александр Сергеевич Пушкин рус тилини гўзал ва оҳангдор, сермазмун ва майин, ибораларга бениҳоя бой тил, деб атаган эди. У рус тилини ўз халқни даҳоси ва маданият бойлигининг инъикоси деб билди.

А. С. Пушкин рус тилини юқори баҳолабгина

2291041

қолмай, уни такомиллаштиришга буюк ҳисса қўшди, ҳозирги замон рус тилининг асосларини яратди. Она тилининг уйғунлиги ва гўзаллигини ҳаммадан кўра нозикроқ ҳис этган В. Г. Беллинскийнинг таъбирича, Пушкин рус тилида мўъжиза яратди.

Бадий проза тилини халқчил қилишга, уни жонли тилга яқинлаштиришга кўп ҳисса қўшган Н. В. Гоголь рус тилини гоаят аниқ ва образли таърифлади. У бундай дейди: «Тилимизнинг бебахолигига ҳайратланасан киши: ҳар бир оҳанг бамисоли туҳфадир, сўзлар дурдек йирик дона-дона». Гоголь «Улик жонлар»да бундай деб ёзди: «...Тоғиб айтилган рус сўздан ўткирроқ, ўктамроқ, юракдан отилиб чиққандек таъсирчан ва жўшқин сўз йўқдир...».

Рус тилининг ҳассос билимдон ва нозик устаси бўлган Иван Сергеевич Тургеневнинг қуйидаги машҳур сўзларини рус тили шаънига айтилган улуг мадҳия деса бўлади: «О, улуг, қудратли, ҳаққоний ва эркин рус тили! Ватаним тақдири борасида шубҳа ва гумонларга борган онларимда, оғир хаёлларга чўмган чоғларимда менинг мадаккорим ва суянган тоғим бир ўзингсан!.. Улуг халққа шундай тил инъом этилмаслигига ишониб бўлмайди!».

Зотан, Тургенев рус тилини, «салафларимиз бизга қолдирган бу хазина, бу бисотни» ардоқ-

лашга, «бу қудратли қурол»ни эъзозлашга сидқидилдан даъват этди, «моҳир қўлларда у мўъжизалар яратишга қодир» деб хитоб қилди.

Улуғ пролетар ёзувчиси, социалистик реализм адабиётининг асосчиси Алексей Максимович Горький рус тилини маданиятнинг бебаҳо бойлиги ва беназир қуроли деб билди. «Рус тилининг бойлиги битмас-туганмасдир ва ҳамон ақл бовар қилмай-диган тезлик билан бойиб бормоқда», деди у.

Рус тили — умумбашарий тил маданиятининг энг улуғ ютуғидир. У Европа, Осиё ва Америка қитъаларининг кўпгина мамлакатларида чинакам эътироф этилган, халқаро миқёсда кенг тарқалган, ҳозирги замоннинг жаҳондаги энг катта тилларидан биридир.

Француз адабиётининг классиги Проспер Мери́ме «Николай Гоголь» деган мақоласида бундай деб ёзган эди: «Рус тили... Европадаги ҳамма тилларнинг энг бойи бўлиб, ғоят нозик маъноларни ифодалаш учун махсус яратилгандек туюлади. Юксак даражада лўнда ва равшан бўлган бу тил битта сўз билан бир дунё фикрни ифодалашга қодир, бошқа тилда эса шу фикрни бир қанча жумлалар билан ифодалашга тўғри келади... У — Европа тиллари орасида энг гўзалидир...».

Рус тилининг улуғлиги ва қудратлилиги нимада?

Рус тили — улуғ йўлбошчимиз ва устозимиз

В. И. Ленининг тилидир, у ўз асарларида рус тилида ёзган, унинг ҳар бир асари эса фикрлар уммони, кураш ва мардлик мактаби, битмас-туганмас қаҳрамонлик ва ғалабалар манбаидир.

Рус тили — дунёда биринчи социалистик революция тилидирки, биз бунинг ифтихори билан эътироф этамиз. Мамлакатимиздаги барча халқлар шу революция байроғи остида Россия пролетариати теварагига бирилашиб, ўз озодлиги ва мустақиллиги учун қаҳрамонона курашга отландилар, бу курашда рус тили революцион кучларни бирилаштирувчи қудратли алоқа воситаси бўлди. Социализм қурилиши йилларида ҳам, Улуғ Ватан уруши пайтида ҳам, ундан кейинги даврда ҳам бу тил ўша улуғ вазифани ўтамоқда.

Рус тили — чинакам маориф ва маданият тилидир. Ломоносов ва Пушкинни, Чернышевский ва Толстойни, Тургенев ва Герценни, Горький ва Маяковскийни рус тилисиз тасаввур қилиб бўлмаганидек, рус тилини ҳам уларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Жаҳон бадий адабиёти ва санъати хазинасига бебаҳо ҳисса бўлиб қўшилган кўнгина нодир асарлар рус тилида яратилган.

Рус тили — умуминсоний тил маданиятининг энг буюк ютуғидир. Жаҳон фани ва маданиятининг энг яхши ютуқларининг ўзиде мужассамлаштира олган рус тилида бадий сўз соҳасидаги тил нормалари ўз ифодасини топибгина қолмай, шу

билан бирга социал-иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ва техникавий характердаги турли-туман тушунчалар, махсус табиий-илмий ва маиший терминология ўзининг энг тўлиқ ифодасини топади.

Рус тили бадий тасвир имкониятлари бениҳоя чексиз, ғоят ўткир, сержило тилдир. Унда қудратли куч ва латофат, мазмундорлик ва аниқлик, пишиқлик ва мусиқийлик, жонлилик ва об-разлилик, ўткирлилик ва оҳангдорлик, ихчамлик ва мулойимлик, жозибадорлик ва ширадорлик, назокат ва соддалик, лўндалик ва тушунарлилик, сўзнинг фусункор гўзаллиги ва равонлик, халқчиллик узвий равишда боғланиб, уйғунлашиб кетган. Рус тилининг ажойиб хусусиятлари кундалик ҳаётимизда учраб турадиган энг оддий ва энг мураккаб илмий тушунчаларни ғоят нозик ва теран маъно, ранг-баранг оҳанглар, чуқур туйғулар ва шоирона илҳом, инсоний муносабатларнинг хилма-хил жиҳатларини бутун тўлаллиги билан ифодалаш, далил-исботларни чуқур мантиқ асосига қуриш, нутқни ёрқин, ифодали, ҳар қандай одамни ҳам ишонтира оладиган, тушунарли, керагида таъсирчан ва латиф, қатъий ва жиддий, жўшқин ва ўткир, журъатли ва жонли қилиш, унга илиқлик ва самимият бахш этиш, инсон қалбига йўл топиш, дўстга қаноат ва илҳом, душманга шафқатсиз бўлиш имконини беради...

Россиядаги ҳамма миллий чекка ўлка халқларининг ўз озодлиги, мустақиллиги ва социал тараққиёти учун маҳаллий эксплуататорларга ва чоризмга қарши олиб борган курашида рус тилининг роли бебаҳо бўлди.

Россияда кенг авж олган революцион ҳаракат Туркистонга ҳам катта таъсир этди ва мазлум, қо-лоқ, диний хурофотларга занжирбанд бўлган халқларни уйқудан уйғотди. Аста-секин Туркистон халқларининг кўзи очилиб, ўз озодлиги учун курашга отлана бошладилар. Ҳамма жойда жабр-зулм ва адолатсизликка қарши, эксплуатация ва қашшоқликка қарши қўзғолонлар кўтарила бош-лади. Уша найтдаёқ озодлик, илм-маърифат тўғ-рисидаги дадил сўзлар янгради, тараққиёт ғояла-ри рус тили воситасида ифода қилинди.

Уша йилларда Ўрта Осиёнинг кўпгина тарақ-қийпарвар арбоблари Россияга бориб, атоқли рус олимлари, ёзувчилари, революционерлар ва илгор ишчилар билан учрашдилар. Бу учрашувлар улар-нинг революцион онгининг ўсишига ёрдам берди. Россияда ва бутун дунёда содир бўлаётган воқеа-лардан хабардор бўлишга, ҳаёт ҳақиқатини тушу-ниб олишга кўмаклашди. Рус халқининг қардош-лик ҳис-туйғуларини сампийи эканлигига уларнинг ишончлари орта борди, рус тилига меҳр-муҳаббат қўйиб, уни чуқур ўрганиш зарурлигини англай бошладилар.

Ўрта Осиёнинг атоқли олимлари, мутафаккирлари ва ёзувчилари рус тилини билганликлари туфайлигина рус халқи маданиятининг бойликларидан, унинг революцион ғоялари ва анъаналаридан баҳраманд бўлиб, сўнгра ўз ўлкаларининг меҳнатқашлари орасида шу ғоя ва анъаналарни жонкуярлик билан тарғиб қилишга киришдилар.

Улар, чоризмнинг мустамлакачилик сиёсатига қарамай, Ўрта Осиёнинг Россияга қўшиб олинishi ўлка халқлари учун объектив прогрессив аҳамиятга эга эканлигини тушундилар. Бу ўлканинг хўжалиги Россия экономикаси доirasига тобора кўпроқ тортила бошлади, бу эса Ўрта Осиё саноат ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг тезроқ ривожланишига кўмаклашди. Ҳаддан ташқари кўп вайронгарчилик келтирган феодал урушлари ва ўзаро можаролар тўхтади, қуллик тугатилди. Ўрта Осиё аҳолисининг ўлкага кўчиб келган рус ишчилари, илғор зиёлилари ва деҳқонлари билан хўжалик ҳамда маданий жиҳатдан яқинлашув жараёни бошланди. Миллий ишчилар синфи кадрлари ўсиб чиқди. Илғор рус маданияти ва ижтимоий фикрининг Ўрта Осиёга кириб келиши кучайди.

Ўтган асрнинг иккинчи ярмида ва XX асрнинг бошларида рус маданиятига ва рус тилига муносабат масаласи бу ерда биринчи ўринга чиқди, сиёсий тус олди. Гап шундаки, ўша даврда Россия-

да ва бутуи дунёда давлатлар ва халқлар ўртасидаги муносабатларда муҳим, баъзан жуда катта ўзгаришлар содир бўлди, синфий зиддиятлар кескинлашди, тараққийпарвар ва жоҳил кучлар ўртасидаги кураш кучайди. Империалистик давлатлар, шу жумладап Россия ҳам янги ерларни босиб олишга, дунёни қайта тақсимлашга интилдилар. Айрим давлатлар ичда ҳам, шунингдек жаҳон майдонда ҳам бир қанча халқларнинг шу кунги ҳаётининг эмас, келажагини ҳам белгилаб берадиган воқеалар стилиб кела бошлаган эди. Урта Осиё халқлари ва Россиянинг шарқидagi бошқа чекка ўлкалар шулар жумласига кирар эди. Уша пайтда ким билан бирга бўлиш, қайси мамлакатга суяниш керак?— деган жуда муҳим савол юзага чиқди.

Феодал-клерикал реакция маддоҳлари қолоқ феодал-патриархал Туркия ва Эронга кўз тикдилар, инглиз ва бошқа ёвуз мустамлакачилар шу мамлакатларга ҳомийлик қилиб турар эдилар. Реакцион идеологлар жамиятни орқага судрамоқчи бўлдилар, меҳнаткаш халқни шафқатсиз феодал зулм исканжасида ушлаб қолишга уриндилар, шу боисдан ҳам Россияга қарши, рус халқига, унинг тили ва маданиятига жон-жаҳдлари билан қарши чиқдилар.

Уша замоннинг илғор арбобларп мутлақо қарама-қарши йўл тутдилар. Улар орасида Грузия-

да И. Чавчавадзе, Озарбайжонда М. Ф. Охундов, Арманстонда М. Налбандян, Қозоғистонда Абай Қўнонбоев, Ўзбекистонда Фурқат, Муқимий, Сатторхон, Туркменистонда Қамина, Мулланафас, Қирғизистонда Тўхтағул Сотилғонов, Украинада Тарас Шевченко, Белоруссияда Я. Лучина, Молдавияда М. Эминеску, Латвияда Я. Райнис, Литвада Ю. Жсмайте, Эстонияда Ф. Крейцвальд, Татаристонда Абдулла Тўқай сингари атоқли мутафаккир ёзувчилар, олимлар, демократлар ва ватанпарварлар бор эди.

Бу ажойиб кишилар объектив равишда вужудга келган шарт-шароитлар ва халқларнинг талабини тўғри тушуниб, Россия билан, рус халқи билан бирга бўлиш ҳаётий зарур деб ҳисобладилар. Улар, буни ўз халқларини ажнабий ваҳшийлар асоратидан ҳимоя қилишнинг мустаҳкам гарови деб, тараққиётнинг энг муҳим шarti деб билдилар. Мамлакатнинг илғор арбоблари рус маданияти ва рус тилини пропаганда қилишда, халқларни ана шу маънавий хазиналардан баҳраманд этишда жуда катта роль ўйнадилар.

Улуғ ўзбек олими, демократ шоири Зокиржон Фурқат илғор рус маданиятининг оташин жарчиси, рус тилининг тарғиботчиси бўлиб майдонга чиқди. У ўз халқини руслар билан дўст бўлишга чақирди, фақат рус халқи ва у билан дўстликки-

на ўзбек халқини озодлик, социал тараққиёт ва маърифатга олиб боради, деб таъкидлади.

Шу билан бирга Фурқат рус тилини билиш ғоят фойдали эканлигини тушунди, рус тили ва ундаги энг қимматбаҳо асарларни зўр ғайрат билан ўрганди. У рус тили ва рус маданиятининг оташин тарғиботчиси бўлди.

Феодал-клерикал реакция вакиллари билан буржуа миллатчиларига қарши Фурқат бундай деб ёзди: «Руссия халқи хат ва лисон ўрганмоққа бизни таклиф қилса, муроди ёмон эмасдур. Балки, мамлакат обод бўлиб, фуқаро ва раиялар осойишта бўлмоқларини хоҳлайдир. Азбаски, Руссия халқи ҳамма вақт бизни давлатманд ва хурсанд бўлмоғимизга кўшиш қилади».

Дарҳақиқат, башоратли сўзлар!

Бошқа бир ўзбек демократ шоири Муқимий улуғ рус тилини ўрганиш кераклигини, жаҳон адабиётининг энг яхши асарлари шу тилда ёзилганлигини, бу тилни билмай туриб ҳақиқий инсон бўлиш ва ўз халқига фойда келтириш мумкин эмаслигини доимо таъкидлади.

Таниқли ўзбек маърифатчиси Сатторхон рус тилини ғоят севар ва юксак қадрлар эди. У рус тилини билмай туриб дунёвий фанларни ўрганиб бўлмаслигини, чунки кўпдан-кўп буюк кашфиётлар шу тил асосида яралганини уқтирар, бу фикр-

ни ҳаётнинг ўзидан олинган муайян миқдорлар билан исботлар эди.

1885 йилда Сатторхон бундай деб ёзди: «Хўжакент ва Чирчиқ дарёларига кўприк қурилгач, аҳоли катта сувдан кечиб ўтиш хатаридан халос бўлди. Бунга ўхшаш фойдали ишлар кўп... Шу сабабли биз дунёвий фанларни рус халқидан ўрганмоғимиз ва шу фанлардан амалий равишда фойдаланмоққа интилмоғимиз зарур, рус тилини билмоқ эса шу фанларни ўрганишнинг энг муҳим воситаси бўлиб хизмат қилади, бу тилни билмай туриб илмий билимларга эришиб бўлмайди». Сатторхон маҳаллий аҳоли орасида рус тилини қунт билан тарғиб қилди, одамларга билим ва маърифатга меҳр қўйиш туйғусини сингдирди, ўз халқини нодонлик ва жаҳолатдан, қолоқлик ва маданиятсизликдан халос қилиш учун тинимсиз кураш олиб борди. У рус тилини билиш иккала халқни ўзаро яқинлаштиришга ва уларнинг дўстлигини мустаҳкамлашга ёрдам беради, деб ўз ватандошларини ишонтирди. «Биз рус тилини билсак, рус халқи билан гаплашсак, бир-биримизни яқиндан билган, кўп манфаат кўрган бўлур эдик,— деб ёзди Сатторхон.— Бир-биримизни билмасак, бизда рус халқи тўғрисида ва рус халқида бизнинг тўғримизда, худо билсин, қандай тасаввур пайдо бўлиши мумкин. Бир-биримизни билиш ўзаро фойдали бўлур ва хайрли таъсир ўтказур эди».

Бошқа бир атоқли маърифатчи Исҳоқхон рус тили ва рус маданиятини жўшқин тарғиб қилди. Ўз замонасининг ўқимишли, илғор кишиси бўлган Исҳоқхон рус маданияти таъсирида вужудга келган ҳамма янгиликларни бажонидил қабул қилди, ўз халқини рус тилини ўрганишга чақирди.

1912 йилда Исҳоқхон бундай деб ёзди: «Рус тили — биз, туркистонликлар учун энг биринчи заруратдир... Бу тилни билмоқ одамларнинг эҳтиёжлари учун зарур экашлиги ўз-ўзидан равшан».

Татар демократ шоири Абдулла Тўқай рус халқи билан дўстликнинг чуқур эътиқодли тарафдори бўлган эди. У татарларнинг Туркияга кўчишини тарғиб қилганларга қарши чиқиб, бундай деб ёзган эди:

Шунда ундик, шунда ўсдик, шунда топгаймиз завол,
Бизни тақдир рус ерига боғламышдир бемалол.

Геинал қозоқ оқини Абай ўз халқига қараб бундай деди: «Иллатлардан халос бўлиш ва эзгуликка эришиш учун рус тили ва рус маданиятини билиш даркор. Руслар дунёни кўриб турибди. Агар сен уларнинг тилини билсанг, сен ҳам дунёни ўз кўзинг билан кўрадиган бўласан».

Бундай ҳаққоний, ишонарли ташвиқот серунум заминга тушиб яхши самаралар берди. Маърифатчиларнинг гояларига қўшилувчи кишилар халқ оммаси орасида тобора кўпая берди. Урта Осиё халқларининг рус тилини ўрганишга, рус халқи

билан яқинлашишга, у билан қардошларча дўст бўлишга интилиши 1905—1907 йиллар революциясидан кейин анча кучайди. Бу пайтда Россиядан Туркистонга кўпгина таниқли революционерлар сургун қилинди. Реакция даврида меҳнаткашларга нисбатан зулм мислсиз кучайди, улар аёвсиз эксплуатация, зўравонлик ва террорга дучор қилинди. Халқ оч, ночор кун кечирарди. Ана шуларнинг ҳаммаси халқ оммасининг сабр қосасини тўлдириб юборди, уларда золимларга нафрат ва ғазаб туйғусини кучайтирди. Оқибатда меҳнаткашлар сургулдаги рус революционерлари раҳбарлигида, уларнинг қардошларча ёрдамида курашга отландилар. Шаҳар ва қишлоқларда, темир йўл устахоналарида ва заводларда ғалаёнлар кўтарилди, чоризмга ва маҳаллий золимларга қарши исёнлар бошланди.

Ўзбек халқининг содиқ фарзанди Ҳамза Ҳакимзода айни шу даврда сиёсат майдонига чиқди. У оташин ватанпарвар ва интернационалист эди. Фурқат ва Муқимий, Сатторхон, Исҳоқхон ва Абай сингари Ҳамза ҳам ўз халқини рус халқи билан қон-қардош бўлишга, рус тилини ўрганишга, рус маданияти бойликларини эгаллашга жон-жаҳди билан даъват этди. У рус тилини ўрганишга тиш-тирноги билан қарши бўлган реакционерлар ва буржуа миллатчиларнинг аёвсиз фош қилди.

1914 йилда Ҳамза муаллимларга махсус мактуб билан мурожаат қилди. Мактубда бундай дейилган эди: «Олий зотларнинг гиж-гижлашига учган нодон, жоҳил ота-оналар қўл кўтариб айюҳаннос солмоқдалар ва: «Қўй! Русчани ўрганма! Бу дунёда, у дунёда ҳам барака топмайсан!» деб вайсамоқдалар. Шундай қилиб, улар бизнинг рус тилини, Россия урф-одатлари ва маданиятини ўрганишимизга халақит бермоқчи бўладилар, ҳолбуки биз эллик йил бўлмаса ҳам, қирқ йилдан бери Россия халқлари билан ватандош бўлиб қолганмиз...».

Бу гаплардан кейин Ҳамза бундай деб даъват қилади: «Сиз ҳам ўз ўғлингизни русча мактабга берингиз! Дорилфунунда тарбия ва таълим олиш — биз учун савдо-сотиқнинг энг зарур воситаларидан биридир. Ҳар қандай бойлик ва тараққиётга илм-фан ва маърифат орқали эришпади. Кўраяписизларми, ўзга қабилаларга маисуб халқлар ўзларининг норасида ўғил ва қизларини илм олиш учун Европадан Америкага, Осиёдан Европага тўрт-беш йилга юбормоқдалар. Сизлар ўз фарзандларингизни лоақал рўпарангиздаги рус-тузем мактабига беринглар! Шояд, бу ерда олинган тарбия келгуси қийинчиликлардан халос этса».

Ҳамза ўзбек адабиётида биринчи бўлиб рево-

люционер ишчи образини яратди, ўз ижодида интернационализм ғояларини тараннум этди.

Кекса авлод маърифатчиларининг ғоялари таъсирида Совет Шарқида атоқли интернационалист ёзувчиларининг бутун бир авлоди вояга етди. Улар орасида Ғафур Ғулом ва Ҳамид Олимжои, Ойбек ва Мирзо Турсунзода, Берди Кербобоев ва Собит Муқоновлар бор. Улар — Фурқат ва Муқимий, Абай, Ҳамза ва Айнийнинг муносиб шогирдлари ва ўз устозлари ишнинг изчил давомчилари бўлдилар. Улар халқлар дўстлигининг, авваламбор, оғамиз — улуғ рус халқи билан дўстликнинг ҳақиқий байроқдорлари, рус маданияти ва рус тилининг оташин тарғиботчилари бўлдилар, миллий маданиятлар ва тилларни бир-бирига яқинлаштириш учун муттасил жонбозлик қилдилар. Улар ўз бадний истеъдодларининг бутун кучини шу ишга сарфладилар, совет даврида тугилган қулай шароитлардан фойдаландилар.

Октябрь революциясига қадар ва революция ғалабасидан кейинги дастлабки йилларда бошқа Шарқ халқларининг тиллари каби ўзбек адабий тили ҳам араб ва форс тилларининг кучли таъсири остида бўлганлиги маълум. Ёзув-чизув ишлари халқнинг ўқиб-ўрганиши қийин бўлган араб алифбесида олиб бориладди. Утмишда бу алифбени соддалаштириш, уни ўрганишни осонлаштиришга қаратилган уринишлар бўлди. XIX асрнинг

70-йилларндаёқ Мирза Фатали Охундов лотип ва рус графикаси асосида тузилган янги алифбе жорий этишни таклиф қилди. Бироқ, Охундов тил соҳасида таклиф этган ислоҳотга руҳонийлар қатъий қаршилиқ қилдилар ва у рўёбга чиқмай қолди. Совет Шарқининг ҳамма республикаларида эски алифбе 1928—1929 йилларга қадар сақланиб қолди.

Миллий тилларни янада ривожлантириш манфаатлари, янги турмуш шароитларининг ўзи шу даврга келиб халқ маърифатини жадаллаштириш йўлини очадиган янги алифбега ўтиш талабини қатъий кўндаланг қўйди. 1928 йилда Ўзбекистонда лотипча алифбе жорий қилинди, аммо бу алифбега ўтиш вақтида жопли халқ тилининг ҳам, адабий тилнинг ҳам хусусиятлари ҳисобга олинмади. Бу эса янги қийинчиликларни келтириб чиқарди.

Бу даврда доно ленинча миллий сиёсат изчиллик билан амалга оширилганлиги оқибатида СССРдаги барча халқларнинг моддий ва маънавий ҳаётида қувончли ўзгаришлар рўй берди. Иттифоқдош республикалар ҳар тарафлама юксалиш йўлидан комил ишонч билан олга бордилар. Уларнинг ўзаро алоқаси, иқтисодий, сиёсий ва маданий муносабатлари кенгайди. Миллий маданиятларнинг, шу жумладан, тилларнинг ҳам ўзаро яқинлашув ва бир-бирини бойитиш жараёни кучайди. Шу асосда халқларнинг қардошларча дўст-

лиги мустақкамланди. Уларнинг рус тилини ўрганишга интилиши кучайди, энди бу тил СССР халқларининг миллатлараро муносабат ва ҳамкорлик воситаси бўлиб қолган эди.

Ҳаёт тил соҳасида янги ислоҳот қилиш заруратини ўртага қўйди. Миллий тилларни ривожлантиришнинг жамиятда содир бўлаётган объектив жараёнларни тезлаштира оладиган йўлини топиш керак бўлиб қолди. Шу сабабли атоқли тилшунос олимларимиз, ёзувчиларимиз бу соҳада ижодий изланишлар билан шуғулландилар. Қунт билан қилинган меҳнат якунида улар ўзбек ёзувини лотинча алифбедаи рус графикасига асосланган янги ўзбекча алифбега ўтказиш энг мақбул йўл деган хулосага келдилар. 1940 йил май ойида Ўзбекистон ССР Олий Советининг сессияси бу масалани атрофлича кўриб чиқди.

Рус графикасига асосланган янги ўзбекча алифбени ишлаб чиқишга бошчилик қилган таниқли ўзбек олими, академик Т. Н. Қориниёзов сессияда доклад қилиб, бундай деди: «Улуғ рус халқининг тили, бинобарин, унинг алифбеси социалистик маданиятимизнинг ажойиб қуролидир... Рус тили СССРнинг барча халқлари учун, шу жумладан, ўзбек халқи учун ҳам буюк аҳамиятга эгадир. СССРдаги барча миллатларнинг маданияти рус халқининг илғор социалистик маданияти билан чамбарчас соғланган».

Сессияда Ўзбекистон Ёзувчилар союзининг раиси, машҳур олим, публицист ва интернационалист шоир Ҳамид Олимжон оташин нутқ сўзлади. «Биз,— деди у,— ўзбек халқи социалистик маданиятининг янги улуғвор муваффақиятларга эришини жадаллаштиришни истаймиз. Лотинча алифбедан рус графикасига асосланган янги ўзбекча алифбега ўтиш ана шу истагимизни рўёбга чиқаришга хизмат қиладиган энг муҳим омилларнинг бири бўлиши шубҳасиз».

Сессия «Ўзбек ёзувини лотинча алифбедан рус графикасига асосланган янги алифбега ўтказиш тўғрисида»ги қонунни яқдиллик билан қабул қилди. Бу қонунни республиканинг барча меҳнаткашлари зўр қувонч билан кутиб олиб, бажонидил маъқулладилар. Уша пайтдан бери ўтган йиллар мобайнида республикамиз экономика, фан ва маданият тараққиётида юксак чўққиларга кўтарилди. Бизнинг ўзбек тилимиз ҳам такомиллашиб янада ривож топди. Бунга биз кўн жиҳатдан улуғ рус тили туфайли эришдик.

РУС ТИЛИНИНГ ТАРИХИЙ РОЛИ

Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи — Улуғ Октябрь социалистик революциясининг ватани, Советлар ватанидир. У — барча меҳнаткашларнинг азиз юртидир. Ана шу Ватан, Совет давлатимиз, ленинчи партиямиз барча халқларнинг порлоқ, бахтиёр, эркин ҳаётини таъминлаб бердилар, уларни битта аҳил оилага бирлаштирдилар, совет халқларининг бузилмас иттифоқини вужудга келтирдилар. Совет Иттифоқи халқлар бирлиги ва дўстлигининг илгари тарихда мисли кўрилмаган муносабатлари рамзидир.

В. И. Ленин миллатларни бир-бирига яқинлаштириш, уларнинг дўстлиги, қардошлиги ва бирлиги тўғрисида ҳаммадан кўра кўпроқ ўйлаган, ёзган ва тинимсиз ғамхўрлик қилган эди. У халқларни битта қардошлик иттифоқига бир-

лаштириш ва яқинлаштириш назариясини ишлаб чиқди. Ленин халқларни бир-бирига яқинлаштиришга «...барча миллат ишчи ва меҳнаткаш оммасининг эркин, биродарларча иттифоқини тузиш йўли билангина эришилади»¹, деб башорат қилган эди. Барча миллат меҳнаткашларининг ана шундай биродарларча иттифоқи бизнинг мамлакатимизда вужудга келтирилди. Бу иттифоқ кун сайин мустаҳкамланиб бормоқда, у граждaнлар уруши йилларида халқ хўжалигини қайта тиклаш даврида, социалистик қурилиш давомида замон синовидан шараф билан ўтди. Бу иттифоқнинг кучи Улуғ Ватан уруши йилларида, Ватанимиз, бутун жаҳон маданиятининг тақдири ҳал этилган пайтда айниқса яққол намоён бўлди.

Қардош халқларнинг бузилмас иттифоқи туфайли мамлакатимизда ўз кўламини ва теранлиги жиҳатидан мислсиз социал-сиёсий, иқтисодий ва маданий ўзгаришлар содир бўлдики, бу ўзгаришлар жаҳонни қойил қолдирмоқда.

СССР халқларининг қардошларча иттифоқини мустаҳкамлашда КПСС XXV съезди янги саҳифа очди. У мамлакатимизни социал-иқтисодий ва маданий жиҳатдан ҳар тарафлама ривожлантиришнинг, совет кишилари моддий фаровонлигини, уларнинг умумий таълим савиясини янада

¹ В. И. Ленин. Асарлар, 24-том, 58-бет.

оширишнинг, нлм-фаннинг ҳамма соҳаларида илмий тадқиқотларни такомиллаштиришнинг улғувор программасини ишлаб чшқди.

Фан, маданият ва техниканинг ўсиши билан бирга, рус тили ҳам ривожланиб борди.

«Миллатлараро алоқа ва ҳамкорлик тез ўсаётганлиги,— деди ўртоқ Л. И. Брежнев Совет Социалистик Республикалари Иттифоқининг эллик йиллиги тўғрисида қилган докладада,— Совет Иттифоқидаги барча миллатлар ва элатларнинг ўзаро муомала тили бўлиб қолган рус тилининг аҳамиятини оширишга олиб бормоқда»¹.

В. И. Лениннинг яқин дўсти ва сафдоши Надежда Константиновна Крупская бундай деб ёзган эди: «Она тилидан ташқари, битта умумий тилни, рус тилини билиш СССРнинг барча халқларини бир-бирига янада кўпроқ яқинлаштиради». Дарҳақиқат, ҳамма эътироф этган жаҳон тилларидан бири бўлмиш рус тили Совет Иттифоқининг барча халқларини бир-бирига яқинлаштирди, улар учун коммунизмнинг порлоқ ғояларини рўёбга чиқариш йўлидаги курашнинг таъсирчан воситаси, кўп миллатли совет жамиятимизни мустақкамлаш ва ривожлантиришнинг муҳим шarti бўлиб қолди.

Улуғ Октябрнинг ғалабаси, социализм қурил-

¹ Л. И. Брежнев, Ленин йўлидан. 4-том, 66-бет.

ганлиги натижасида мамлакатимизнинг барча халқлари социалистик ижтимоий муносабатлар, иқтисодий, сийсий ва маданий ҳаётнинг бирлиги, марксизм-ленинизм идеологияси, меҳнаткашларнинг интернационал манфаатлари ва коммунистик идеаллари асосида вужудга келган ягона қардошлик оиласига бирлашдилар.

Совет кишиларининг Ватани битта, у ҳам бўлса — Совет Социалистик Республикалари Иттифоқидир, уларнинг мақсади битта, у ҳам бўлса — коммунизм қуришдир. Уларнинг идеологияси битта, у ҳам бўлса марксизм-ленинизмдир, уларнинг йўлбошчиси битта, у ҳам бўлса — Улуғ Ленин партиясидир. Уларни муштарак сийсий негиз — меҳнаткашлар деуғатлари Советлари ва ягона иқтисодий негиз — социалистик хўжалик системаси бирлаштириб турибди. Уларнинг мазмунан социалистик ягона маданияти бор. Совет кишилари меҳнат фаолиятининг ўзи ҳам интернационал руҳадир, чунки бизнинг мамлакатимизда ҳар бир кишининг меҳнати коммунистик қурилишнинг умумий ўзанига қўйилаверади.

Совет халқи ўзининг метиндек жинслашганлигини ўз меҳнати билан, Коммунистик партиянинг сийсатини сидқидилдан маъқуллаши билан намойиш қилмоқда. Партиямиз халқнинг ажралмас бирлиги ва онглилиги билан кучлидир. Партия куч-қудратимиз манбаи бўлган Совет Иттифоқи

халқларининг бузилмас ғоявий, маънавий-сиёсий бирлиги, уларнинг қардошларча дўстлиги тинимсиз мустақкамланиб бориши учун ҳамма тadbирларни кўрмоқда.

Ҳеч бир муболағасиз айтиш мумкинки, совет халқининг вужудга келншида, унинг бирлиги мустақкамланишида одамлар, социал группалар ва синфлар, халқлар ва миллатлар маънавий алоқасининг қудратли ва таъсирчан омили бўлган рус тили жуда катта роль ўйнади ва ўйнамоқда. Миллатлараро алоқа воситаси бўлиб қолган рус тили моддий ишлаб чиқариш соҳасини ҳам, совет халқининг сиёсий, маданий турмушини ҳам қамраб олгандир. У тажрибани ўзаро баҳам кўришга, ҳар бир миллат ва элатнинг СССРдаги барча халқлар маданий ютуқларидан ва жаҳон маданиятидан баҳраманд бўлишига, фан ва техниканинг ҳозирги замон чўққиларини эгаллашига ёрдам бермоқда.

Улуғ рус олими Иван Петрович Павлов сўзни, тилни ҳар бир одамнинг, халқнинг ва жамики инсониятнинг бутун фаолиятидаги олий интегратор, бирлаштирувчи, йиғувчи ва бошқарувчи нарсадир, дегани бежиз эмас.

Мамлакатимизда социалистик интернационализмнинг ленинча принциплари асосида амалга оширилаётган маданий қурилиш СССРдаги миллатлар ва элатларни ўзаро яқинлаштиришда,

уларнинг тўла яқдиллигига эришишда муҳим аҳамиятга эга бўлади. Коммунистик қурилиш кенг қулоч ёзганлиги, марксизм-ленинизм идеологиясининг янги-янги ғалабалари СССР халқларининг мазмунан социалистик, шаклан миллий маданиятини бойитмоқда.

Бизнинг мамлакатимизда бир миллат маданиятининг ютуқлари барча миллат ва элатларнинг мулки бўлиб қолмоқда. Бу эса Совет Иттифоқи халқларининг маданиятларини ўзаро яқинлаштиришга, уларнинг интернационал асосини мустаҳкамлашга олиб боради. Ҳар бир миллатнинг маданият хазинасини интернационал руҳдаги асарлар билан бойитиш барча совет кишилари учун муштарак бўлган интернационал маданиятни ривожлантиришга кўмаклашади.

СССР халқларининг мазмунан социалистик ва шаклан миллий маданиятларини ривожлантиришда рус тили бебаҳо роль ўйнамоқда. Бизнинг кўп миллатли давлатимизда рус бўлмаган халқларнинг рус тилини ўрганишга интилиши, уни билиши барча граждaнларнинг энг зарур эҳтиёжи бўлиб қолди.

Сўнги аҳоли рўйхати маълумотларига қараганда, мамлакатимизнинг жами аҳолиси 1970 йил бошида деярли 242 миллион кишига етди, шулардан 129 миллиондан кўпроғи руслар бўлса, аҳоли рўйхати вақтида 141,8 миллион киши рус тилини

ўз она тилим деб атади. Бунинг маъноси шуки, руслардан ташқари бошқа миллатларга мансуб яна 13 миллион киши рус тилини ўз она тили деб ҳисобламоқда. Рус тилини ўзлари яхши биладиган иккинчи тил деб атаган СССР халқларининг рус бўлмаган салкам 42 миллион бошқа миллат кишисини ҳам бунга қўшмоқ керак. Шундай қилиб, мамлакатимизда рус тилини яхши биладиган жами салкам 184 миллион киши бор. Улар СССРдаги умумий аҳолининг 76 процентига тўғри келади. Кейинги беш йиллик даврида бу кўрсаткич янада кўпроқ ўсганлиги шубҳасиз.

Республикалар, областлар, шаҳарлар, районлар аҳолисининг кўп миллатли состави ўсиб бораётганлиги — миллатлар ўзаро яқинлашаётганлигининг характерли белгисидир. Бу жойлардаги аҳоли табиий равишда анча кўнайиши билан бир қаторда мамлакатнинг бошқа республикаларидан кўчиб келган аҳоли ҳам кўпаймоқда.

Россия Федерациясида руслардан ташқари бошқа миллатларга мансуб 22 миллиондан кўпроқ киши яшамоқда, айни вақтда, 21 миллиондан кўпроқ руслар РСФСРдан ташқарида истиқомат қилмоқдалар. Украинада украинлардан ташқари бошқа миллатларнинг салкам 12 миллион вакили, Украина ССР ташқарисида эса 5,5 миллион украин яшамоқда. Белоруссияда бошқа миллат-

ларга мансуб 2 миллионга яқин киши бўлса, айни вақтда салкам 2 миллион белорус Белоруссия ташқарисида яшаб турибди. Ўзбекистондаги 12 миллион аҳолининг 4 миллиондан кўпроги бошқа миллат кишилари дир, 1,5 миллионга яқин ўзбек эса Ўзбекистон ССР ташқарисида яшамоқда. Барча совет республикаларида ҳам шундай вазият мавжуд¹.

Меҳнат коллективларининг таркиби ҳам кўп миллатли. Ҳар бир саноат корхонасида, ҳар бир қурилишда, ҳар бир колхоз, совхоз, совет муассасасида, илмий тадқиқот институтида, ўқув юртида турли миллат ва элат кишиларини учратиш мумкин, уларнинг ҳаммаси аҳил бир оила фарзандларидай яшаб, муштарак мақсадга эришиш йўлида ёнма-ён туриб меҳнат қилмоқдалар.

Аҳолининг бир жойдан иккинчи жойга кўчиб туришга мойиллиги СССР халқларининг ўзаро алоқасини кенгайтиришга, уларни бир-бири билан яқинлаштиришга самарали таъсир қилади. Бу — ишлаб чиқарувчи кучларнинг гуркираб ўсиши ва уларни жойлаштиришнинг яхшиланиши, халқ хўжалигининг комплекс ривожланиши ва ихтисослашиши, халқларнинг иқтисодий ва маданий

¹ Бу маълумотлар 1972 йилгача бўлган аҳволга доирдир.

ҳамкорлиги кенгайиши билан боғлиқ бўлган қонуний жараёндр. Бизнинг мамлакатимизда турли миллатларга мансуб минглаб кишилар ҳар йили йирик объектлар қурилаётган ва янги ерлар ўзлаштирилаётган районларга, янги шаҳарларга ихтиёрий равишда кўчиб бормоқдалар, янги корхоналарга, колхозларга, турли касб эгаларини кўплаб талаб қиладиган илмий ва бошқа муассасаларга бормоқдалар. Унинг беш йиллик планининг амалга оширилиши мамлакатнинг айниқса шарқий районларига яна кўп кишиларнинг кўчирилишини талаб қилади.

Аҳолининг бундай жой алмаштириб туришга мойиллиги катта аҳамиятга эгадир. Бу ҳодиса ҳар бир республика ва умуман мамлакат ишлаб чиқариш кучлари ривожини тезлаштириш имконини беради; одамларнинг интернационал бирлашувига, халқлар дўстлигини мустаҳкамлашга, уларнинг қардошларча иттифоқини кучайтиришга хизмат қилади; барча миллат вакилларининг рус тилини ўрганишга интилишини кучайтиради ва бунинг учун қулай шароитлар яратади. Янги жойларга келаётган барча миллат ва элатларга мансуб кишилар ягона коллектив бўлиб бирлашмоқдалар. Биргаликдаги меҳнат жараёнида улар бир-бирлари билан доимо мулоқотда бўлиб, алоқа қилиб турадилар ва қайси миллатга мансублигидан қатъи назар, уларнинг ҳар бири учун рус

тили энг қулай алоқа воситаси бўлиб хизмат қилади, чунки бу тил барча совет халқларни биладиган ва тушунадиган тилдир.

Масалан, 1966 йилги зилзиладан кейин Тошкентни қайта тиклаш соҳасидаги Бутуниттифоқ ҳашарида бу нарса яққол кўринди. Уша пайтда зилзила оқибатларини тугатиш учун Ўзбекистон пойтахтига барча совет халқларининг ўғил ва қизлари, ҳамма қардош республикаларининг вакиллари келишди. Уша кунларда бу ердаги қурувчилар орасида бўлган киши турли тиллар сўзларини эшитиши мумкин эди, аммо рус сўзлари кўпроқ эшитиларди. Турли миллат ва элат вакиллари кўпроқ рус тилида гаплашишди, ўз фикрларини русча изҳор этишди, ҳамма ишларни шу тилда муҳокама қилишди.

Ўзбекистон вакиллари Ноқоратупроқ зонани ривожлантиришда Россия Федерациясининг бир қанча областларига қардошлик ёрдами бераётган ҳозирги пайтда шу ҳол юз бермоқда.

Совет ҳокимияти йилларида мамлакатнинг барча халқлари Ленин партияси раҳбарлигида экономика ва маданият соҳасида мислсиз баланд чўққиларга кўтарилдилар. Маданият, фан ва техниканинг ўсиши билан бирга рус тили ҳам ривожланди. У беқиёс бой ва қудратли тил бўлиб қолди, унинг луғат таркиби анча бойиди, таъсир кучи доираси кенгайдди. Бизнинг мамлакатимизда

жаҳон маданиятининг жамики қимматбаҳо асарлари аввало рус тилига таржима қилинади. Бинобарин, ҳозир фан-техника ва маданиятнинг замонавий ютуқларини эгалламоқчи бўлган киши албатта рус тилига мурожаат қилиши зарур.

Ўзбекистонда рус тилини ўрганишда қувончли ўзгаришлар рўй берди, ҳозир республиканинг миллий состави тобора хилма-хил бўлиб бормоқда.

1926 йилда республика маҳаллий аҳолисининг жуда оз қисмигина рус тилини билар эди, кейинчалик шаҳарларда ҳам, қишлоқларда ҳам рус тилини билмайдиган кишилар йил сайин камайиб борди. Ҳозирги вақтда Ўзбекистон ССРдаги рус бўлмаган аҳолининг кўпчилиги, шу жумладан, ўзбеклар ҳам рус тилини ўзлари яхши биладиган иккинчи тил деб атамоқдалар.

Рус тилини билувчилар бу қадар кўпайиб бораётганлиги туб социал-иқтисодий, сиёсий ва маданий ўзгаришларнинг, одамлар саводхонлиги ва умумий маданияти бениҳоя ўсганлигининг, ленинча миллий сиёсат изчиллик билан амалга оширилганлигининг, халқлар дўстлиги ва қардошлиги ғоялари тантанасининг қонуний патижасидир.

Қадимий Ўзбекистон днёрига хаёлан назар ташласак, партиянинг продаси билан Совет ҳокимияти йилларида мамлакатимиздаги барча

халқларнинг қардошларча ёрдамидан илҳомланган республика меҳнаткашларининг куч-ғайратлари туфайли, диёримиз экономика ва маданиятини ривожлантиришда эришган муваффақиятлар жаҳон аҳлини қойил қолдирмоқда, у социализмнинг Шарқдаги ёрқин машъалига айланди. Революциядан аввал Туркистон чор Россиясининг саноат жиҳатидаи қолоқ бир чекка ўлкаси эди. Ҳозирги Ўзбекистон — энг янги техника воситалари билан қуролланган қудратли индустрия республикасидир. Ҳозир Ўзбекистонда саноат ишлаб чиқаришининг 100 дан ортиқ тармоги бор. Революциядан олдинги Туркистоннинг қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришнинг патриархал усули ҳукмронлик қилар эди, ночор кун кечираётган деҳқонлар оғир қўл меҳнатига асосланган эдилар. Ҳозирги Ўзбекистон — кўп тармоқли, юксак даражада механизациялашган, йирик қишлоқ хўжалиги республикасидир. Ўзбекистон ССР — мамлакатнинг асосий пахта базаси, шунингдек, деҳқончилик ва чорвачиликнинг муҳим маҳсулотларини кўплаб етказиб бераётган ўлкадир.

Маданий революция натижасида жуда катта ўзгаришлар рўй берди. Агар Октябрь ғалабасидан аввал Ўзбекистондаги саводли кишилар жами аҳолининг атиги икки процентига тўғри келган бўлса, эндиликда Ўзбекистон — ёппасига саводхонлар республикасидир. Илгарги бизнинг ўл-

камизда замонавий илмлар ўқитиладиган биронта ҳам олий ўқув юрти бўлмаган эди. Ҳозир Ўзбекистон ССРдаги 42 та олий ўқув юртида 250 мингга яқин студент таълим олмоқда. Республикадаги 187 та ўрта махсус ўқув юртида 180 мингдан кўпроқ ўқувчи, 7.300 та умумий таълим мактабида эса 3,5 миллион бола ўқимоқда.

Совет Ўзбекистонида Фанлар академияси ва 195 та илмий муассаса ишлаб турибди. Бизда 30 мингдан кўпроқ илмий-педагог ходимлар бўлиб, улар орасида 100 академик ва академиянинг мухбир аъзоси, 745 фан доктори ва 10,5 минг фан кандидати бор. Олий ва ўрта махсус маълумотли 570 минг киши Ўзбекистон халқ хўжалигида ишламоқда. Бу — бутун чор Россиясидаги шу хилдаги мутахассислардан уч баравар кўпдир.

Ўзбекистонда матбуот, радио, телевидение барқ уриб ўсди. 1976 йилда Ўзбекистон ССРда нашр этилган 260 та газетанинг бир галги тиражи 4,4 миллион нусхага, 142 та журнал ва бошқа вақтли нашрларнинг бир галги тиражи салкам 6 миллион нусхага етди. Республика нашриётлари ҳар йили 2 минг номдан ортиқ китоб ва брошюра чоп этмоқда, уларнинг жами сони 36 миллион нусхадан ошиб кетди. Бизда учта телевидение студияси, республика радиоси ва 11 та область радиокомитети ишламоқда. Китоблар, газета ва журналлар, радиоэшиттиришлар ва телевизион кўрса-

тувларнинг анчагина қисми ўқувчилар ва тингловчиларга рус тилида тақдим этилаётганлиги диққатга сазовордир.

Ўзбекистон адабиёти ва санъати гуллаб-яшнади, янги социалистик мазмун касб этди. Республикада кўплаб истеъдодли ёзувчилар, rassomлар, архитекторлар, композиторлар, кино ва театр арбоблари етишиб чиқди.

Революциядан олдин Туркистонда меҳнаткашлар учун ҳеч қандай маданият муассасаси бўлмаган эди. Ҳозир эса бизнинг республикамизда 26 та театр, 4 та концерт ташкилоти, 3 та киностудия, 4,5 мингга яқин киноустанова, 3704 та клуб, 6302 та кутубхона ишлаб турибди.

Социалистик ижтимоий муносабатлар шакллانганлиги ва янги инсон вояга етганлиги социал-иқтисодий ва маданий ўзгаришларнинг энг муҳим якунидир. Революциядан олдинги Туркистон — меҳнаткаш халқ мутлақо ҳуқуқсиз, феодал тартиб-қондалар ва диний хурофотлар чуқур илдиз отган бир ўлка эди.

Совет ҳокимияти йилларида одамларнинг бутун турмуш тарзи ва дунёқараши тубдан ўзгарди. Бутун мамлакатда бўлгани каби Ўзбекистонда ҳам совет ватанпарварлиги, социалистик интернационализм, коллективчилик, ўртоқлик ва қардошлик каби олижаноб туйғулар ва юксак идеаллар соҳиб бўлган инсон ўсиб етишди. Биз-

да барча миллат кишилари тенг ҳуқуқлидир. Уларнинг ўзаро муносабатларида: «Инсон инсонга дўст, ўртоқ ва биродар» деган принцип мустаҳкам қарор топди.

Бу — Улуғ Октябрь етиштирган баракали меванинг яққол далили эмасми, ахир! Бу — совет тузумининг беқиёс афзалликлари ва ҳаётбахш кучининг ёрқин тимсоли эмасми, ахир! Худди шу тўғайли барча миллат кишиларни илғор рус маданиятидан, рус тилидан баҳраманд бўлиш, бу бойликларни эгаллаш имкониятини қўлга киритди.

Ўзбекистондаги барча умумий таълим мактабларида, техникум ва олий ўқув юртларида рус тили ўзбек тили билан бир қаторда ўрганилмоқда. У асосий ўқув фанларининг биридир. Бу фанни ўзлаштириш йил сайини яхшиланиб бораётганлиги диққатга сазовордир. Ўзбекистон ССР Олий Советининг «Ўзбекистон ССРда мактабнинг ҳаёт билан боғланишини мустаҳкамлаш тўғрисида ва халқ маорифи системасини янада ривожлантириш ҳақида»ги қонунининг амалга оширилиши рус тилини ўрганишни ташкил этишни яхшилашда катта роль ўйнади. Кейинги йилларда Ўзбекистон Компартияси Марказий Қомитети билан Ўзбекистон ССР Министрлар Совети республикада халқ маорифини ривожлантириш тўғрисида, жумладан, мактабларда рус тилини ўқитишни яхшилаш ҳа-

қида бир қанча жуда муҳим қарорлар қабул қилишди. Маҳаллий партия ва совет ташкилотлари, халқ маорифи органлари бу йўлда катта тадбирларни амалга ошпроқдалар.

1962 йил май ойида СССРда ленинча миллий сиёсатнинг тантанасига бағишланиб Тошкентда ўтказилган Бутуниттпфоқ олий ўқув юртлариаро илмий конференциясида рус тилини ўрганишни ташкил қилиш масалалари катта ўрин олди. Конференция ишида барча совет республикаларининг вакиллари қатнашдилар. Улар рус тилининг интернационал тарбия воситаси сифатидаги ролини, социалистик миллатларни бир-бирига яқинлаштириш, уларнинг бирлигини мустаҳкамлаш, миллий маданиятларни ривожлантириш ва ўзаро бойитиш воситаси сифатидаги бебаҳо аҳамиятини астойдил таъкидладилар. Конференция қатнашчилари КПСС Марказий Комитетига йўллаган мактубда бундай деб ёздилар: «Бизнинг конференциямиз барча республикаларда миллий тил билан бир қаторда рус тилини — Улуғ Ленин тилини, оғамиз — рус халқининг тилини, СССРдаги барча халқлар учун миллатлараро алоқа ва ҳамкорлик воситаси бўлиб қолган тилни ихтиёрий ўрганишдан иборат ғоят зўр кучга эга бўлган жараёни кўрсатди. Биз миллий мактабларда, аҳолининг турли-туман табақалари орасида рус тилини ўрганишни ташкил қилишни янада яхшилаш мада-

ний қурилишни давом эттиришга ва мамлакатимиз халқларининг дўстлигини мустақкамлашга катта ёрдам беради деб ҳисоблаймиз».

Шу конференциянинг ўн йиллиги кунларида Тошкентда яна шу мавзуга бағишланган Бутуниттифоқ илмий конференцияси чақирилди. Конференция ишида ҳамма иттифоқдош республикаларнинг намоёндалари — олий ўқув юртлари рус тили кафедраларининг ўқитувчилари ва мудирлари, Фанлар академиялари тил ва адабиёт институтларининг илмий ходимлари, Москва, Ленинград, Киев ва мамлакатдаги бошқа илмий марказларнинг таниқли тилшунослари тўпланишди. Конференция рус тилини ўрганишни ташкил қилиш тажрибасини муҳокама этди, шу соҳадаги вазифаларни белгилади. Рус тили дарсликлари ва методик қўлланмаларини яхшилаш, олий ўқув юртларида рус тили ўқитувчилари тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш мақсадида зарур тадбирлар ишлаб чиқилди. Ўзбекистоннинг олимлар жамоатчилиги барча қардош республикаларнинг олимлари билан ҳамкорликда бу конференцияга пухта тайёргарлик кўрди, конференция юқори савияда ўтди, меҳнаткашларни интернационализм руҳида тарбиялашни янада яхшилаш вазифаларининг муваффақиятли ҳал этилишига кўмаклашди.

1972 йил март ойида Тошкентда ўтказилган республика конференциясп умумий таълим мак-

табларнда рус тилини ўқитишни янада яхшилаш тадбирларини муҳокама қилди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети билан республика ҳукумати рус тилини ўрганиш практикасини такомиллаштириш йўлида бошқа муҳим тадбирларни ҳам амалга оширмоқдалар.

Биз ҳар бир мактабни яхши дарсликлар, методик ва кўргазмалли қўлланмалар билан тўлатўкис таъминлаш учун ҳамма пшни қиляпмиз, бу эса рус тилини кенг оммалаштиришга, уни ўқитиш ва ўргатишни яхшилашга имкон бермоқда, бу нарса миллий тилларни ривожлантириш ва такомиллаштириш учун ҳам жуда катта аҳамиятга эгадир.

Кўпчилик совет кишиларининг рус тилини билиши халқларнинг маънавий бойлиги бўлмиш миллий тилларнинг ўзига хослигини йўқотади, деган маънони асло билдирмайди. Аксинча, бу ҳол миллий маданиятлар, миллий тилларни янада тез ривожлантириш ва ўзаро бойитиш учун, барча миллатларга мансуб кишиларни маънавий жиҳатдан ўстириш учун истиқболлар очиб беради. Зеро, совет маданияти СССРдаги барча халқлар яратган энг яхши дурдоналарнинг синтезидир. Табиийки, шундай шароитда рус маданиятининг ютуқлари, шу жумладан, рус тилининг бойлиги ҳам мамлакатдаги бошқа халқлар маънавий дунёсига зид келиш у ёқда тургани, аксинча, улар турмушининг

таркибий қисми бўлиб қолмоқда. Совет Иттифоқида барча халқларнинг тиллари узлуксиз ривожланмоқда. Бу тиллар бой, жозибадор, ўзига хос бўлиб қолмоқда.

Рус тили миллий тилларнинг ривожига ҳар тарафлама ва баракали таъсир ўтказиб келди ва ўтказмоқда. Айни вақтда унинг ўзи ҳам миллий тиллардан айрим сўзларни қабул қилиб олмоқда, бошқа миллатларнинг ифода воситаларини ўзига сингдириб олмоқда. Шу тариқа ўзининг сўз бойлигини оширмоқда. Бу — ўзаро диалектик таъсир замиридаги моҳият эътибори билан ғоят прогрессив бўлган объектив қонуний жараённинг икки жиҳатидир.

Рус тили — «ўз иборалари ва воситалари жиҳатидан ихчам ва қудратли... бошқа тилларга муносабати жиҳатидан бағри кенг, ҳамжиҳатликка мойил тилдир...» — деб ёзган эди ўз вақтида А. С. Пушкин. Рус тилининг ўзига хос бўлган бу хусусиятлари кўп миллатли Совет давлати шароитида янада ривож топди, янги фазилатлар касб этди.

Совет ҳокимияти йилларида ўзбек тили анча бойиди, унинг сўз бойлиги бирмунча кўпайди. Бунга мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий, социал-иқтисодий ва маданий ҳаётида, саноатда, қишлоқ хўжалигида ва қурилишда рўй берган янги ҳолатлар, халқ хўжалиги барча тармоқларининг ри-

вожи, буюк илмий кашфиётлар туфайли эришилди. Жамият сиёсий ташкилотининг янги формалари, социалистик идеология, социалистик меҳнат ва кишиларнинг ижтимоий-маншӣ муносабатлари — буларнинг ҳаммаси ҳар бир миллий тилда янги сўзлар ва терминларнинг кўнлаб пайдо бўлишига ёрдам берди. Марксизм-ленинизм дунёқарашининг асосий тушунчалари билан, химия, физика, математика, биология, геология, медицина, техника, қишлоқ хўжалиги, гуманитар ва бошқа фанлар соҳасидаги замонавий ютуқлар билан боғлиқ бўлган терминлар кенг жамоатчиликка сингиб кетди.

Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг Тил ва адабиёт институти биринчи марта ўзбек тилининг изоҳли луғатини яратди. Бу салмоқли икки томли асар салкам 250 босма листдан иборат бўлиб, унда тахминан 60 минг сўзнинг талқини берилган, бу сўзларнинг кўплари илгари ўзбек тилида йўқ эди. Луғатга киритилган бир қанча янги терминлар рус тилидан олинган. Бу сўзлар интернационал лексика фойдимизининг асосини ташкил қилади. Шунинг ўзиёқ миллий тилларни бойитишда рус тили нақадар катта роль ўйнаётганлигидан, барча миллатларга мансуб совет кишиларининг бу тилни билишлари нақадар муҳимлигидан далолат беради.

Ўзбекистон партия ташкилоти бундан буён ҳам

она тили билан бирга рус тилини ўрганишга катта эътибор беради. Биз рус тилини ўрганишда ўқувчиларнинг ўзлаштиришини ошириш, тўлиқсиз ўрта ва ўрта мактабни битириб чиққан ҳар бир киши бу тилни бемалол биладиган бўлишини энг муҳим вазифаларнинг бири деб ҳисоблаймиз. Ҳамма жойда катта ёшдаги аҳоли орасида рус тилини ўрганишни ташкил қилиш, бунинг учун тўғарақларда ўқитиш формасидан ва мустақил ўрганиш методидан фойдаланиш чоралари ҳам кўрилмоқда.

Кейинги вақтларда рус тилига доир программалар, дарсликлар, методик ва кўرғазмали қуроллар, русча-ўзбекча ва ўзбекча-русча луғатлар анча яхшиланди, уларни қайта нашр этиш йўлга қўйилди, шунингдек янги, янада мукамал луғатлар яратилди. Бунда умумий таълим мактаблари ва олий ўқув юртларининг, шунингдек, рус тилини тўғарақларда ва яқка тартибда ўрганувчи катта ёшдаги кишиларнинг ҳам эҳтиёжлари ҳисобга олинмоқда. Рус тилини ўрганувчиларга ёрдам тариқасида оммавий адабиёт ва пластинкалар чиқариш йўлга қўйилди. Рус тилини ўрганувчиларга аталган ва бу соҳадаги ижобий тажрибани ёритадиган материалларни матбуотда, радио ва телевидение орқали мунтазам равишда эълон қилиб бориш лозимдир.

Тиллар ўртасидаги алоқа жараёни социал ик-

ки тиллиликка олиб бормоқда. Бу ҳодиса Совет Иттифоқи халқларининг тил фаолиятида бениҳоя кенг ривож топди. Рус тили билан миллий тилларнинг ўзаро алоқаси мамлакатимиздаги ҳамма халқларнинг кундалик ҳамкорлигида айниқса яққол намоён бўлмоқда.

Кейинги ўн йиллар давомида жадал ривожланган ва келгусида ҳам сўзсиз кенгайиб бориши кўриниб турган бу жараёни чуқур идрок этиш лозим. Бу жараён совет кишилари ишлаб чиқариш ва ижтимоий фаолиятининг ҳамма соҳаларига кириб бормоқда, илмий ва бадиий ижодкорлик соҳасини қамраб олмоқда. Шундай бўлиши ҳам қонуний бир ҳолдир.

Маълумки, ҳар бир ишлаб чиқариш коллективи — завод, қурилиш, колхоз ёки совхоз коллективи — ҳозирги шароитимизда албатта интернационал коллектив бўлиб қолмоқда. Бу коллективларда бир неча, баъзан эса кўпгина турли миллатларнинг вакиллари ўз меҳнатлари билан бир-бирларига ҳамкорлик қилиб, куч-ғайратларини ҳаёт талабига мувофиқлаштириб, аҳиллик билан ишламоқдалар.

Илмий тадқиқотлар соҳасида ҳам худди шу жараён кўзга ташланмоқда. Ҳозир мамлакатимизда она тиллари ҳар хил бўлган кишилар бир илмий муаммо устида биргаликда иш олиб бормаётган институт, лаборатория, кафедрали топиш қи-

йни. Биз бошқарув соҳасида ҳам шундай ҳолни кўрамиз.

Шу тариқа икки тилни ишлатишга табиий эҳтиёж туғилмоқда, ҳар бир киши ўз она тили билан бирга иккинчи она тили — миллатлараро кенг алоқа тили бўлмиш рус тилини ўрганишга ўзида табиий ички бир эҳтиёж сезмоқда.

Бу жараён бадший ижод соҳасида, айниқса унинг тил билан ҳамбарчас боғлиқ бўлган адабиёт соҳасида ҳам ўз аксини топаётганлиги диққатга сазовордир. Масалан, ҳозир мамлакатимиздаги ҳамма халқларнинг ёзувчилари чуқур миллий санъаткор бўлиш билан бирга, ўз она тилида ҳам, рус тилида ҳам асарлар яратмоқдалар, улар ҳар иккала тилни баб баравар эгаллаб олганлар.

Қайси хонадонга қадам босманг, она тилидаги китоблар ёнида албатта рус тилидаги китоблар ҳам турганини кўрасиз, ҳамма жойда учрайдиган бу факт ҳам миллий маданиятларимизнинг икки тил асосида камол топаётганидан яққол далолат беради.

Миллий республикаларда, область ва ўлкаларда ишлаб турган нашриётларнинг ҳаммаси маҳаллий, она тилидаги китоблар билан бирга, худди шу китоб ва брошюраларни рус тилида кўп нусхада нашр қилаётганини ҳам айтмасдан бўлмайди. Бу китобларнинг ўқувчилар доираси шу тариқа кенгаймоқда. Шу тариқа улар умумиттифоқ ва

халқаро майдонга рус тили орқали чиқмоқда.

Икки тиллилик ёйилиб бораётганлиги муносабати билан кўпинча унинг социал оқибатлари тўғрисидаги масала келиб чиқмоқда. Бу ўринда мафкуравий душманларимизнинг миллатлараро муомала тили она тилни қисиб чиқармоқда, деган даъволарини амалга суяниб рўй-рост ва қатъиян фош қилиб, уларнинг бутунлай тутуриқсиз гаплар эканлигини кўрсатиб бермоқ керак. Бизнинг ижтимоий тузумимиз, коммунистик қурилиш тажрибаси тилларнинг ўзаро таъсири тўғрисидаги бундай даъволарни тамомила чипакка чпқаради. Икки тиллилик, душманлар айтгандек, бу тиллардан биттасининг ўз-ўзидан емирплиб, йўқолиб кетишига олиб бормайди.

Кўп миллатли социалистик давлатда икки тиллилик миллатларни, миллий маданиятларни бирига яқинлаштиришга, умумий ва ягона жараёнда қатнашаётган тиллардан ҳар бирининг бойиб боришига, ўзаро таъсир ўтказишига, бир-бирини тўлдиришига, лексик запасларининг кўпайишига ёрдам беради.

Ҳозирги замон рус тилида вужудга келган иборалар, тушунчалар, категориялар мамлакатимиздаги бошқа ҳамма халқларнинг тилларига, шунингдек, дунёдаги бошқа кўпгина халқларнинг

тилларига ҳам таркибий равишда кириб, қўшилиб кетмоқда. Ҳозир ер юзидаги одамларнинг қайси бири, айтайлик, «спутник», «большевик», «союз» деган рус сўзларини, «пятилетка» деган русча иборани, «ленинизм» деган фалсафий категорияни ва бошқа юзлаб рус сўзларини билмайди дейсиз? Бу сўзларни таржима қилиб ўтиришнинг ҳожати йўқ, булар ҳаммага тушунарли.

Ҳозир Совет Иттифоқида яшовчи ҳар бир киши турли халқлар маданиятига кирган ва кираётган ҳамма бойликларни тезроқ ўзлаштириб олиш гоят зарур эканлигини ҳис қилиб турибди. Миллий маданиятлар яққаланиб, ўз қобигига ўралиб қолмайдиган бўлди.

Бунинг устига миллий маданиятлар бир-бирлари билан ўзаро боғланиб, бир-бирлари билан ҳамжиҳат бўлиш асосидагина ривожлана олишлари мумкин. Рус тили эса ана шу ўзаро алоқа, ўзаро таъсир қуролидир, у совет маданиятини маҳкам жипслаштириб турибди. Бугунги кунда халқларга катта оламга туташадиган, битта халқнинг маданиятига нисбатан ранг-барангроқ, кенгроқ, бойроқ кўприклар зарур. Қ. Маркснинг «ҳар бир миллат бошқалардан ўрганиши мумкин ва лозим», деган сўзларини эсга олайлик.

Бошқа миллатлардан ўрганиш ва айти замонда ўз миллатининг маданий ютуқларини муштарак мулкка айлантириш вазифаси — маданиятларнинг

ўзаро таъсири ва ўзаро бойишидан иборат прогрессив жараённинг мантиқий талабидан келиб чиқади.

Коммунистик қурплишнинг ҳозирги даври СССР-даги миллий муносабатлар ривожда янги босқични бошламоқда. Коммунизмнинг яхлит моддий-техника базасини вужудга келтириш совет халқларини бир-бирлари билан янада мустақамроқ бирлаштиришга олиб боради. Ҳар бир республиканинг коммунистик қурилиш ишига қўшаётган ҳиссаси кўпаймоқда. Синфлар ўртасидаги тафовутларнинг йўқола бориши ва коммунистик ижтимоий муносабатларнинг тараққиёти миллатларнинг социал жиҳатдан бир хиллигини кучайтиради, маданият, ахлоқ, турмушнинг муштарак коммунистик белгиларини ривожлантиришга ҳисса қўшади, миллатлар ўртасидаги ўзаро ишонч ва дўстликни янада мустақамлашга олиб боради.

Мамлакатимизда миллий масала икки йўналишдан бормоқда. Бир томондан, интернационализм байроги остида миллатлараро тобора яқинлашиш, ўзаро таъсир ва ўзаро бойиш жараёни бормоқда. Бу — етакчи тенденциядир. Иккинчи томондан, ҳар бир социалистик миллат ҳар томонлама ривож топмоқда.

Миллатларнинг равнақ топиши ва ўзаро яқинлашиши — бир-бири билан ўзаро боғланган ва бир-

бирини тақозо этадиган объектив жараёндир. Бир жараённинг ривожини иккинчисининг ривожини учун шарт-шароит яратади. Социалистик миллат ва элатларнинг ўзаро яқинлашиб, ҳамкорлик қилиши — уларнинг равнақ топишида энг муҳим омилдир. Совет миллатлари ва элатларининг ривожланиб, равнақ топиши эса, ўз навбатида, уларнинг ўзаро алоқасини кучайтиради. Шу тенденцияларнинг ҳар иккаласи диалектик бирликни ташкил этади ва бир-бирига йўлдошлик қилади. Равнақ топиш орқали яқинлашиш ва яқинлашиш орқали равнақ топиш — социалистик миллатлар ривожининг моҳиятидир.

Бизнинг мамлакатимизда ўз руҳи ва интернационал мазмуни жиҳатидан ягона совет социалистик маданияти вужудга келиб, равнақ топди. Бу маданият ҳамма халқлар яратган маънавий бойликларнинг узвий бирикмасидан иборат. Миллий тўсиқлар нималигини билмайдиган ва жамики меҳнат аҳлига баб-баравар хизмат қиладиган муштарақ, интернационал белгилар — янги, коммунистик маданият негизлари тобора яққол намоён бўлмоқда.

Миллатлараро алоқа ва ҳамкорликнинг тез ўсиши рус тилининг аҳамиятини янада оширмоқда. Совет жамияти тараққиётидаги бу объектив-тарихий жараёни СССР халқлари маданий турмушини сохталаштирувчилар бузиб кўрсатмоқда.

лар. Улар рус тилининг кенг ва бемалол тарқалишини, уни миллатлараро алоқа воситаси сифатида ўрганишни рус тили ва маданиятини зўрлаб қабул қилдириш тарзида кўрсатмоқчи бўладилар. Бу — ҳақиқатни ғирт сохталаштиришдир.

Ўз вақтида Ленин рус тилини зўрлаб қабул қилдиришга кескин қарши чиққан эди. 1914 йилдаёқ у мажбурий давлат тили ғоясини буржуа миллатчилик ва ўтакетган реакцион ғоя деб атаган ва қўйидагиларни ёзган эди:

«Рус тили улуғ ва қудратли тил, дейдилар бизга либераллар. Ажабо, сизлар Россиянинг ҳар қандай чекка ўлкасида яшовчи ҳар бир кишининг бу улуғ ва қудратли тилни билишини хоҳламайсизларми? Ажабо, сизлар рус тилининг бегоналар адабиётини бойитишини, уларга улуғ маданий бойликлардан ва ҳоказолардан фойдаланиш учун имкон беришини кўрмайсизларми?»

Бу гапларнинг ҳаммаси тўғри, жаноб либераллар,— деб жавоб берамиз биз уларга. Тургенев, Толстой, Добролюбов, Чернишевский тили — улуғ ва қудратли тил эканини сизлардан кўра яхшироқ биламиз. Қайси миллатга мансублигига қарамай, Россиядаги барча миллатларнинг мазлум синфлари ўртасида мумкин қадар мустаҳкам алоқа ва қардошларча бирлик ўрнатилишини сизлардан кўра кўпроқ хоҳлаймиз. Шунинг учун ҳам биз Россиядаги ҳар бир кишининг улуғ рус тилини билиш

имкониятига эга бўлишига тарафдормиз, албатта»¹.

Шу асарнинг ўзида В. И. Ленин мажбуран тил ўргатишга йўл қўйиб бўлмаслигини таъкидлайди. «Умуман, ижтимоий ҳаётнинг бутун жараёни барча миллатларни бир-бири билан яқин алоқа боғлашга олиб боради... ўзининг ҳаёт ва иш шароитлари жиҳатидан рус тилини ўрганишга эҳтиёжи бўлган кишилар бу тилни... ўрганиб оладилар»², деб уқтиради.

Шу билан бирга Владимир Ильич миллий тилларни ривожлантириш, бу тилларнинг давлат аҳамиятини эътироф қилиш, бу принципни қонун йўли билан мустаҳкамлаб қўйиш тўғрисида доимо ғамхўрлик қилди.

В. И. Ленин 1922 йил декабрида, оғир бетоб бўлишига қарамай, бу масалага қайта-қайта эътибор бериб: «Иттифоқимизга кирадиган ғайри миллий республикаларда миллий тилнинг ишлатилиши хусусида жуда қатъий қонда жорий этиш ва бу қондани айниқса синчиклаб текшириш лозим»³, бунда миллий тилларнинг ривожига ҳеч қандай

¹ В. И. Ленин. Тўла асарлар тўплами. 24-том, 330—331-бетлар.

² В. И. Ленин. Тўла асарлар тўплами. 24-том, 331-бет.

³ В. И. Ленин. Тўла асарлар тўплами. 45-том, 361-бет.

баҳона билан тўсқинлик қилинмаслиги керак, деб уқтирди.

В. И. Лениннинг бу сўзларида миллий тилларни ҳам, шунингдек, Совет Иттифоқи халқларининг миллатлараро алоқа ва бирлик тилини ҳам ривожлантириш соҳасида партиямизнинг сиёсати диалектик бирлигининг бутун бир программаси ифодаб берилган. Коммунистик партия бу программани қарийб 60 йилдан кўпроқ вақт мобайнида изчиллик билан ва муттасил амалга ошириб келмоқда.

В. И. Ленин белгилаб берган йўлнинг тўғрилигини ҳаётнинг ўзи жуда равшан ва яққол тасдиқлади. Миллатларнинг ривожини, уларнинг социализм қурилишида актив ижодий қатнашиши ҳамма халқларни ўз манфаатларидан келиб чиқиб, улур тилини ихтиёрий равишда бажонидил ўрганишга, бутун қалби ва ақли билан унга ихлос қўйишга ундади.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМ РУҲИДА ТАРБИЯЛАШНИНГ МУҲИМ ВОСИТАСИ

Партиямиз мамлакатни коммунизм йўлидан янада ривожлантириш масалаларини ҳал этар экан, Совет Иттифоқининг барча меҳнаткашларини ҳаётбахш ватанпарварлик ва пролетар интернационалиزمи руҳида доимо, мунтазам равишда зўр эътибор билан тарбиялашга катта аҳамият бермоқда.

Одамларнинг бирликка интилиши — жаҳон тарихидаги илғор тенденциядир. XX аср кишиси зиддиятлар, миллий ва синфий антагонизмлар кескин тус олган жуда мураккаб шароитда яшаб турибди. Шунга қарамай, интернационализм давримизнинг улуғвор ҳақиқати бўлиб қолди. Ҳар тарафлама яққол кўрниб турган ҳозирги ҳаётнинг объектив ва ўзгармас жараёнида одамларни мақсадларнинг муштараклиги, тақдирлар ва вазифа-

ларнинг бирлиги, янги жамият қуриш йўлидаги манфаатлар ва идеологиянинг муштараклиги бирлаштиради.

Атоқли француз коммунист ёзувчиси, тинчлик учун оташин курашчи Анри Барбюснинг қуйидаги сўзлари ҳар қачонгидан ҳам актуал янграмоқда: «Имкони бўлган ҳамма нарсани ҳеч истисносиз тинмай кенгайтириш, интернационаллаштириш лозим. Тўсиқларни бузиб ташлаш керак, одамлар ёруғ дунёни, ажойиб уфқларни кўрсинлар. Инсондан инсониятгача бўлган йўлни сабр-тоқат билан, қаҳрамонона тозалаш керак».

Бизнинг мамлакатимизда интернационализм миллион-миллион совет кишиларининг чуқур эътиқодига ва ахлоқ нормасига айланганлиги партиямизнинг жуда катта ғалабасидир.

Партиямизнинг миллий муносабатлар соҳасидаги ҳужжатларида интернационализм принципларини изчиллик билан ўтказиш, социализмнинг энг муҳим ғалабаларидан бири бўлган халқлар дўстлигини мустаҳкамлаш, ҳар қандай миллатчилик ва шовинизм кўринишларига ҳамда сарқитларига қарши, миллий маҳдудлик ва мумтозлик тенденцияларига қарши, коммунистик қурилишга халақит берадиган урф-одатларга қарши муросасиз кураш олиб бориш вазифалари ўртага қўйилган.

Партия меҳнаткашларни интернационализм руҳида тарбиялаш соҳасидаги фаолиятида ўз про-

граммациннинг ана шу қоидаларига муттасил амал қилиб келмоқда. Миллий муносабатларнинг янада ривожланиши, социалистик миллатларнинг аста-секин бир-бири билан яқинлашуви халқ хўжалигининг ягона системаси асосида, шунингдек, жамиятнинг бутун мамлакат учун ягона бўлган, бир хил типдаги социал маданияти асосида рўй беради.

Буржуа жамиятидаги миллатлардан фарқли ўлароқ социалистик миллатлар ичида сипфий антагонизмлар, мурасасиз зиддиятлар йўқ. Коммунистик қурилмиш жараёнида ҳар бир республикада ва бутун мамлакатда жамиятнинг тобора кўпроқ бир хил бўлиб бораётган социал таркиби ташкил топмоқда.

Бизнинг мамлакатимизда халқларнинг миллий ва интернационал манфаатлари орасида зиддиятлар йўқ. Уларнинг манфаатлари бир-бирига мос келиб, бир бутун бўлиб қўшилиб кетмоқда. Интернационал ва миллий манфаатларнинг диалектик бирлиги — бу бутун социалистик жамият ҳаётининг ўзига хос хусусиятидир. Шу сабабдан совет кишиларининг интернационализи ҳаётбахш совет ватанпарварлиги билан узвий равишда боғлангандир.

Ҳар бир халқнинг ўз азиз диёрига, ўз тилига муҳаббат туйғулари узоқ тарих давомида шаклланади. Бу туйғулар социалистик ватанпарварлик

туфайли бутун мамлакат тақдирига боглиқ юксак масъулият тушунчаси билан бир бўлиб қўшилиб кетади. Меҳнаткашларнинг ўзлари эса бу мамлакатнинг хўжайини бўлиб қолдилар.

Совет ватанпарварлиги миллий ифтихор туйгусини марксизм-ленинизм позициясида туриб идрок этишни тақозо қилади. Бизнинг давримизда у янада ривожланиб, янги мазмун касб этди. «Эндиликда, Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи ташкил этилганидан кейин орадан ярим аср ўтгач,— деган эди Л. И. Брежнев,— биз анча кенг тушунча тўғрисида, бутун халқимизнинг зўр ватанпарварлик ҳисси тўғрисида — совет кишининг умуммиллий ифтихори тўғрисида гапиришга тўла равишда ҳақлимиз»¹.

Бу сўзлар коммунистик қурилиш йўлидаги курашимиз ва ютуқларимизнинг энг муҳим жиҳатларидан бирини назарий жиҳатдан умумлаштиргандир. Бу эса совет турмуш тарзининг, ленинча миллий сиёсатнинг буюк ғалабасидан далолат беради.

Совет халқлари ҳаётида содир бўлган жуда зўр ўзгаришлар туфайли мамлакатимизда илгарни мисли кўрилмаган янги, социалистик миллий муносабатлар шаклланиб, тинимсиз ривожланмоқда, шу билан бирга янги-янги муаммолар ва вазифа-

¹ Л. И. Брежнев. Ленин йўлидан. 4-том, 110-бет.

лар юзага чиқмоқда. Партия бу масалаларни доимо диққат марказида тутди, уларни бутун мамлакатнинг ва алоҳида ҳар бир республиканинг манфаатларини назарда тутган ҳолда, коммунистик қурилиш манфаатларини назарда тутган ҳолда ўз вақтида ҳал этади.

СССРда миллий масала ҳал этилганлигига асосланиб, эндиликда социалистик миллатлар ва миллий муносабатларни янада ривожлантириш масалалари, интернационал тарбия масалалари ўз аҳамиятини йўқотади, деб бўлмайди. Миллатларни бир-бири билан янада яқинлаштириш жараёни, бир томондан, меҳнаткашларнинг онгини социалистик интернационализм руҳида янада каттароқ муваффақият билан шакллантириш учун имкониятни берса, иккинчи томондан, меҳнаткашларнинг интернационал тарбияси соҳасидаги ишларни янада кенг миқёсда олиб боришни талаб қилади.

Бизнинг партиямиз бу йўлда қатъият ва изчиллик билан кенг кўламда катта иш олиб бормоқда, оммага идеологик таъсир ўтказишнинг хилма-хил йўллари, форма ва воситаларидан — оғзаки пропаганда, агитация, матбуот, телевидение, радио, адабиёт ва санъатдан ҳар тарафлама фойдаланмоқда.

Меҳнаткашларни интернационализм руҳида тарбиялашда рус тили ва уни билиш бениҳоя муҳим роль ўйнайди.

Рус тили — янги инсонни тарбиялашнинг таъсирчан воситасидир. Рус тилини ўрганиш — айтиш вақтда чуқур, гоёвий-сиёсий таълим олиш деган маънони ҳам билдиради. Рус тилини билган киши замона воқеаларини катта сезгирлик билан илғаб оладиган, фан ва тарихда юз бераётган жамики ўзгаришларни аниқ фаҳмлаб оладиган, бутун инсоният учун муҳим бўлган жараёнларнинг йўналишини тушунадиган бўлади.

Рус тилини билиш ҳар томонлама баркамол инженер ва врач, педагог ва агроном, саноат ва қишлоқ хўжалиги, фан, соғлиқни сақлаш ва маданият соҳасидаги барча мутахассисларни тайёрлашнинг таркибий қисмидир.

Рус тилини билган киши янги тарихий ҳақиқатларнинг кучини, ғояларнинг буюк курашини, ҳозирги дунёда ўз роли ва ўрнини чуқур англаб олади.

Халқларнинг бир-бирини билиши ва тушуниши ҳаётий заруратдир. Маданият ва санъатнинг ҳақиқий дурдоналари халқларнинг умумий мулки бўлиб қолиши керак. Ҳозир рус тили маданий ҳамкорликни кенгайтиришга, хилма-хил алоқалар ва контактлар ўрнатишга, янгиликларнинг тез тарқалишига, тажриба алмашишга, турли касб эгаларининг ҳамжиҳатлигига кўмаклашадиган воситалар жумласига кирди.

«...Ҳозир Туркменистон ёки Молдавиядаги ўн

минглаб ва юз минглаб кишилар,— деган эди Л. И. Брежнев,— Пушкин ва Шевченко, Горький ва Маяковский, Шолохов ва Твардовский, Федин ва Стельмах асарларини ўз қадрдон ёзувчиларининг асарлари каби ўқийдилар, биладилар ва севадилар. Шота Руставелининг қадимий ва абадий навқирон эпоси, Вилис Лацис, Абай Қўнонбоев, Чингиз Айтматовнинг ажойиб асарлари, Янка Купала, Самад Вурғун, Расул Гамзатов, Эдуардас Межелайтис, Мустай Қарим ва бошқа кўпдан-кўп шоирларнинг жўшқин шеърлари рус ёки украин маданий бисотининг ажралмас мулки бўлиб қолган»¹.

Совет кишиларининг интернационал хазинадан баҳраманд бўлиши, экономика, фан ва маданиятнинг ҳозирги замон тараққиёти даражасида бўлишга интилиши рус тилига қилинган таржималар кўприги орқали рўёбга чиқмоқда.

Бутун дунё прогрессив маданият арбоблари, Совет Ўттифоқида ҳозирги замоннинг иккита ақтуал масаласи — адабиётни, шу жумладан, бадий адабиётни таржима қилиш масаласи ҳамда ягона алоқа воситаси бўлмиш умумий тил масаласи муваффақиятли ҳал этилганлигини яқдиллик билан эътироф қилмоқдалар.

Маълумки, бадий адабиёт ҳар бир халқнинг

¹ Л. И. Брежнев. Ленин йўлидан. 4-том, 65—66-бетлар.

маънавий дунёси, ҳаёти, урф-одатлари, анъаналари билан, унинг маданиятидаги жамики яхши, илғор хусусиятлар билан танишиш имкониятини беради. Бизнинг мамлакатимизда миллий тиллардан рус тилига ва рус тилидан миллий тилларга бадиний таржима қилиш иши кенг йўлга қўйилганлиги туфайли қардош адабиётлар ва санъат асарлари СССРдаги ҳамма халқларнинг мулки бўлиб қолмоқда.

Масалан, Ўзбекистонда қардош адабиётлар ва чет эл авторларининг деярли ҳамма салмоқли асарлари ўзбек тилига таржима қилиниб, нашр этилган. Ўз навбатида ўзбек ёзувчиларининг асарлари СССР ва жаҳон халқларининг кўпгина тилларига таржима этилиб, чоп қилинган. СССРда нашр этилаётган китобларнинг 70 процентга яқини таржима асарларидир. Дунёдаги кўпдан-кўп назм дарёлари рус тили океанига бемалол қўйилган ҳолда ўзининг илк гўзаллигини сақлаб қолган. Бошқа тилларда ижод қилувчи ёзувчиларнинг рус тилига таржима қилинган асарлари иккинчи бор умр кўрмоқда.

Русшунос мутахассисларнинг иккинчи халқаро конгрессида сўзга чиққан халқаро коммунистик ва ишчилар ҳаракатининг таниқли арбоби, Болгария Коммунистик партияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Тодор Живков бундай деган эди: «Агар яқин келажакка назар ташла-

сак, Болгариянинг ҳар бир кишиси маънавий жиҳатдан баркамол бўлиш учун ўз она тилидан ташқари улуғ рус халқининг тилини ҳам ўрганиб, ундан фойдаланаётганининг гувоҳи бўламиз. Бошқа катта ва кичик халқларнинг тилларида яратилган ва яратилаётган ҳамма қимматбаҳо асарлар ўзга тилларга қараганда рус тилига кўпроқ таржима қилинган ва тўхтовсиз таржима қилинмоқда». Ҳозир жаҳон майдонига чиқиш ва қардошларга етиб бориш имконияти тил маданиятининг мезони бўлиб хизмат қилади. Жаҳоншумул аҳамият касб этиб, ер юзининг энг етакчи адабиётларидан бири бўлиб қолган классик рус адабиёти ҳам бу жараёнда бебаҳо роль ўйнади.

Бундай адабиёт яхши сайқал топган, бой, ширали адабий тил негизидagina барпо этилиши мумкин эди. XIX асрадаёқ рус тили ана шундай тил бўлиб қолган эди. Пушкин, Гоголь, Толстой, Достоевский, Тургенев, Чехов, Горький асарларидан ташкил топган рус классик адабиёти узоқ вақт мобайнида чет элларда рус тилининг ёйилишига ёрдам берганлиги бежиз эмас.

Бундан 40 йил муқаддам ажойиб рус ёзувчиси Алексей Толстой ўз мақолаларидан бирида: «Рус тили жаҳон тили бўлиб қолиши лозим. Бир вақт келиб (эҳтимолки, яқин орада) ер куррасининг ҳамма меридианларида рус тилини ўргана бошлайдилар», деб ёзган эди.

Мана, ўша давр келди. Қудратли рус тили халқ-
аро миқёсда чишакам эътироф этилди.

Совет давримизнинг улуғ шоири Владимир Ма-
яковский қарийб ярим аср муқаддам «Ёшлари-
мизга» деган шеърида бундай деб ёзган эди:

Ўспирин ўртоқлар, Москвага боқинг,
Руслар лаҳжасига тутингиз қулоқ!
Мен агар қариган занжи бўлсам ҳам,
Хатто ўшанда ҳам, эринмай, бардам,
Ўрганиб олардим русларнинг тилин,
Сўзлагани учун шу тилда

Ленин!

Бу илҳомбахш сатрларда рус тилига бўлган
чексиз меҳр-муҳаббат ифода этилган, унинг бутун
дунё халқлари учун бўлган буюк аҳамияти таъкид-
ланган. Бу сатрлар бутун жаҳонга тарқалди, мил-
лион-миллион кишиларнинг дилига жо бўлиб,
уларнинг қалбида оташин акси садо берди.

Совет делегацияси составида Бирмага, унинг
пойтахти — Рангунга борганимизни эслайман, биз
тўқимачилик фабрикасини бориб кўргандик. Суҳ-
бат чоғида ёш ишчилардан бири биз билан соф
рус тилида гаплашганидан ҳайратда қолиб, хурсанд
бўлдик. Самимий суҳбат ва Совет Иттифоқи ҳа-
ёти тўғрисидаги савол-жавоблардан кейин у бизни
уйига таклиф қилди. Унинг хотини ҳам шу фаб-
рикада ип йнгирувчи бўлиб ишлар экан, у ҳали

нишдан қайтмагани учун, мезбон бизга дастурхон ёза олмаганига узр сўради-да, бундай деди:

— Менинг ҳозир дастурхонга қўядиган нарсам йўқ бўлса ҳам, мен Рангундаги энг бой одамман.

Биз ҳайрат ичида унга қараб:

— Хўш, сизнинг бойлигингиз нима?— деб сўрадик.

У жавоб бериш ўрнига полдан шифтгача тропик кўкатлар билан қопланган девор ёнига борди. Деворни секин айлантиргач, мезбон:

— Мана, менинг бойлигим!— деб хитоб қилди.

Қулф уриб ўсаётган тропик кўкатлар билан қопланган деворнинг орқа томонидаги китоб тоқчаларида рус классик ва совет адабиёти асарлари териб қўйилганлигини кўрдик. Бу ерда Пушкин, Толстой, Тургенев, Чехов, Горький, Фадеев, Шолохов, Федин, Есенин асарлари бор эди...

— Мен ана шундай бебаҳо хазинанинг эгасиман, — деди мезбон ифтихор билан.

У ўз бойлигидан, биз билан русча гаплаша олишидан фахрланарди, бизнинг қалбларимиз эса Советлар Ватани учун, ҳаммамизга жонажон ва севикли бўлиб қолган улуг рус тили учун ифтихор туйғуларига тўлиб-тошди.

Яна бир унутилмас воқеа. 1957 йили совет делегацияси Индонезияга борган маҳалда Медан шаҳрида кўпни кўрган бир денгизчини учратдик. У голланд ва япон империалистларига қарши

жангларда қатнашган экан. Уртамизда самимий суҳбат бошланиб кетди. Аввал бошда ҳамсуҳбатимиз рус совет қўшиқларини куйлай бошладди. У улуг Ватан уруши давридаги «Землянка», «Огонёк» қўшиқларини айниқса завқ билан ижро этди. Сўнгра одатда жўр бўлиб айтиладиган, огир уруш йилларида ҳаммамиз учун гимнга айланпб кетган қўшиқни айта бошлади:

Вставай, страна огромная,
Вставай на смертный бой
С фашистской силой темною...

Кўпни кўрган бу жангчи шу қўшиқни айтар экан, ўзига ўзи дирижёрлик қилиб турарди, биз бўлсак уни катта завқ-шавқ билан тинглардик.

Биз олис Суматрада яшайдиган шу одамдан рус тилини қандай қилиб ўрганганини сўраддик. Унинг жавоби бундай бўлди:

— Совет Иттифоқи инсониятни фашизм вабосидан халос қилди, шу боисдан ҳам энди ҳамма рус халқини севиши, унинг тилини ўрганиши керак. Мен рус тилини лугат ёрдамида ўрганипман ва Москва радиоси орқали бериладиган русча қўшиқларни ҳар кунни тинглаб турибман.

Ҳозир совет халқи коммунизм йўлидан компл ишонч билан олга бормоқда. У бунёдкорлик меҳнати билан янги-янги зафарларни қўлга киритмоқда. Мамлакатимизнинг буюк илмий кашфиётлари,

унинг техникка тараққиёти соҳасидаги ютуқлари бутун жаҳонга машҳур. Совет халқининг муваффақиятлари жаҳон миқёсида яқдиллик билан эътироф қилинди. Бу муваффақиятлар чет элларда Совет Иттифоқи билан мустақкам иқтисодий, илмий-техникавий ва маданий ҳамкорлик қилиш эҳтиёжини, бизнинг мамлакатимиз тажрибасидан тўлароқ фойдаланиш истагини уйғотмоқда. Бу эса халқларнинг рус тилини ўрганишга бўлган интилишига интилиш қўшмоқда.

Рус тили дунёдаги 800 дан ортиқ олий ўқув юртида ва минглаб мактабларда ўқитилмоқда. Социалистик бўлмаган 76 мамлакатда рус тилини ўрганиш тўғараклари ва курслари ишлаб турибди. Ҳозирги вақтда рус тилини 500 миллиондан кўпроқ киши баҳоли қудрат билади. Ҳамма қитъаларда, ер юзининг олис бурчакларида ҳозир русча сўзни эшитиш мумкин.

Рус тили Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг бешта расмий тилидан биридир. Халқаро конференциялар, учрашувлар, симпозиумларда рус тилидан кенг миқёсда фойдаланилмоқда. Бизнинг мамлакатимизда рус ва умумиттифоқ бадиий адабиётининг энг яхши асарларини ўз тилларига таржима қилаётган ажнабий таржимонларнинг кенгашлари мунтазам равишда ўтказилиб турибди. Бу таржимонлар СССРга келиб, ўзларининг таржимонлик маҳоратларини такомиллаштириш би-

лан бирга рус тили соҳасидаги билимларини ҳам оширмоқдалар.

Рус тили ва адабиёти ўқитувчиларининг халқаро уюшмаси бир қанча йиллардан бери ишлаб келмоқда. Бу уюшма ажнабийлар учун рус тилини ўргатишнинг энг янги методларини яратиш мақсадини ўз олдига қўйган.

П. Лумумба номидаги Халқлар дўстлиги университети, мамлакатимиздаги кўпгина олий ўқув юртлари минглаб чет эл студентларига кўп соҳалар бўйича махсус билим бериш билан бирга ўз талабаларига рус тилини ҳам ўргатмоқда. Бу тилни ўрганиш махсус профессионал билим олиш билан бирга уларнинг илмий-техникавий ва маданий жиҳатдан ўсиши учун катта аҳамиятга эга бўлмоқда.

Жаҳондаги энг қудратли тиллардан бири бўлган рус тилининг буюк тарихий истиқболи бор, бу тил фан, техника ва маданиятнинг келажак йўлини очиб беради, зотан, кимки бу йўлдан боришни истаса рус тилини ўзининг таянчи ва етакчиси деб билади.

ПЕДАГОГ КАДРЛАРГА ЭЪТИБОР ВА ҒАМХЎРЛИК

Ёш авлодга таълим ва тарбия беришда рус тили ва адабиёти муаллимлари катта роль ўйнайдилар. Бизнинг республикамизда 29 мингга яқин киши шу олижаноб ишни бажармоқда.

Ўзбекистон Қомпартияси Марказий Қомитети билан республика ҳукумати ўқитувчи кадрлар тайёрлашга мунтазам равишда ғамхўрлик қилмоқда. Бу ишда Россия Федерацияси ва Украинанинг олий ўқув юртлари бизга катта ёрдам бермоқда. Кейинги йилларда улар Ўзбекистон учун 4000 дан кўпроқ рус тили ва адабиёти ўқитувчиси тайёрладилар. Ҳозирги вақтда РСФСР ва Украина ССРдаги рус тили ва адабиёти муаллимлари тайёрлайдиган педагогика институтларида республикамизнинг 7 мингдан зиёд йигит ва қизи ўқимоқда.

1963 йилда Тошкентда рус тили ва адабиёти педагогика институти ташкил этилди. Бу билим даргоҳи Ўзбекистондаги ва Ўрта Осиёнинг барча республикаларидаги миллий мактаблар учун ўқитувчилар тайёрламоқда. Институт шу давр ичида 5500 га яқин рус тили ўқитувчиси шу жумладан, маҳаллий миллат фарзандлари орасидан 3700 ўқитувчи тайёрлади. Шу билан бирга бош институт ҳисобланган бу билим даргоҳи миллий мактабларда рус тилини ўқитишнинг энг муҳим проблемалари юзасидан, Ўрта Осиё ва бошқа қардош республикалар педагогика олий ўқув юр்தларининг рус тили ва адабиёти муаллимлари малакасини ошириш юзасидан катта илмий тадқиқот ишлари олиб бормоқда.

Партиямиз, Совет ҳукуматимиз улуг Ленин васиятларига амал қилиб, ўқитувчиларга доимо меҳрибонлик кўрсатмоқдалар. Мамлакатимизда ўқитувчи ўтмишда ҳеч қачон бўлмаган иззат-эътиборга кўтарилди.

«Бизнинг мамлакатимизда мактаб муаллими — халқ энг эъозлаб ҳурмат қиладиган касбларнинг биридир,— деди Л. И. Брежнев ўқитувчиларнинг Бутуниттифоқ съездида сўзлаган нутқида.— Образли қилиб айтганда, ўқитувчи замонларни бир-бирига боғлайди, у авлодлар занжиридаги бир ҳалқадир. У ҳозирги замон эстафетасини келажакка элтиб беради дейиш мумкин. Бу эса унинг меҳна-

тини ана шундай мароқли, ҳақиқатан ижодий меҳнатга айлантиради»¹.

Ўқитувчи таълим-тарбия жараёнида ҳамиша биринчи ўринда туради ва шундай бўлиб қолади. Бу жараённинг асосий мазмуни ва йўналишини ўқитувчи амалий равишда юзага чиқаради. Унинг плҳомбахш меҳнати, ижодий ташаббуси ва жоңкуярлиги билангина ўқувчиларимизга билим беришни кўнгилдагидек даражага кўтариш мумкин. Педагогикадаги энг оқилона ҳикматлардан бирида: «Ўқувчининг миясини бўш идишдек тўлдириш эмас, балки машъалдек ёндириш керак», дейилди. Ёшларни тарбиялаш ишига садоқат ва фидокорлик билан ёндашган кишигина бу машъални ёқиши мумкин.

Бизнинг замонамизда одамларнинг саводхонликлари уларнинг ўз касбларига оид билимлари орқали эмас, балки ана шу билимларини дунёқарашларига омухта қилиб юборганликлари билан белгиланади. Бундай уйғунликка оилада, мактабгача тарбия муассасаларида ва асосан мактабда замин яратилади. Бизнинг рус тилини ўқитиш соҳасида тутган йўлимиз, жамики ишимиз ана шунга асосланмоғи лозим. Бир бутунлигича олганда, бу — лингвистик ва педагогик, сиёсий ва мафкуравий проблемадир.

¹ Л. И. Брежнев. Ленин йўлидан. 2-том, 256-бет.

Педагогиканинг асосий қоидаларидан бирида таълим билан тарбия бир-бири билан чамбарчас боғланган, дейилади. Ҳар қандай фан юзасидан мактабда ўтиладиган дарс ёки олий мактабда ўқиладиган лекция тарбиявий аҳамиятга эга бўлмаса фойда келтирмайди.

Миллий мактабларда рус тили ва адабиётини ўқитишни тарбия билан боғлаб, бирга қўшиб олиб боришнинг аҳамияти жуда катта эканлиги шакшубҳасиздир. Рус тилини ўрганиш айрим ҳолларда рус адабиётини, рус тарихини ўрганиш деган маънони ҳам билдиришини унутмаслик керак. Русча китоб устида ишлаш ҳамма халқларга қувонч бахш этади, уларни рус маданиятининг маънавий бойликларидан баҳраманд қилади.

Ҳар бир халқ маданиятининг умумбашарий аҳамияти мазкур халқнинг инсоният прогрессив тараққиётида қанчалик роль ўйнаганига бевосита боғлиқ бўлади.

Ўқувчилар рус тилини, рус адабиётини, рус маданиятини ўрганиш жараёнида эгаллаган билимларининг ҳаммаси совет жамиятининг бирлигини янада мустаҳкамлашга ёрдам бериши мумкин ва лозим.

Бу вазифа ўқитувчи зиммасига алоҳида мажбурият юклайди, унинг масъулиятини беқийёс оширадиган. Маркс ўзининг «Фейербах тўғрисида тезислар» деган машҳур асаринда «тарбиячнинг ўзи

тарбия кўрган бўлиши лозим», деб ёзган эди. Ҳозирги конкрет ҳолатда бу гапнинг маъноси шуки, мактабдаги ёки олий ўқув юртидаги рус тили ва адабиёти муаллими коммунистик қурилиш идеаллари ва мақсадларини чуқур англаган, ғоявий жиҳатдан ниҳоятда чиниққан одам бўлиши лозим, бу эса унинг педагогик фаолиятида ўз аксини ва ифодасини топиши керак.

Коммунистик тарбиянинг энг таниқли назариячи ва амалдочиларидан бўлган Михаил Иванович Калинин: «Ўқитиш ва илм беришдан кўра тарбиялаш анча қийинроқ», деб уқтирган эди.

Биз айрим атоқли жамоат арбоблари, олимлар дунёқарашининг шаклланиши ва ўз ҳаёт йўлини танлаб олишида бирон муаллим ё тарбиячининг маънавий қиёфаси, инсоипарварлиги ва муомаласи нақадар катта аҳамиятга эга бўлганлигини ўша арбобларнинг хотираларидан яхши биламиз.

Шундай қилиб, ўқувчилар рус тили ва адабиётини ўрганишга муҳаббат ва ҳурмат туйғуси билан қарайдиган бўлишлари учун объектив омилларнинггина эмас, шу билан бирга субъектив омилни, яъни тарбиячининг таъсирини ҳам ҳисобга олиш керак.

Бўлажак педагог билан яқка тартибда, сабот билан иш олиб бориш, унинг дунёқарашини шакллантириш ҳаммамизнинг — мактаблар, олий ўқув

юртлари, илмий муассасалар, партия ва совет органлари ходимларининг муштарак вазирамиздир.

Мактабларда, ўрта махсус ва олий ўқув юрларида рус тилини ўрганиш ва ўқитишни янада такомиллаштириш катта сиёсий, умумдавлат, интернационал аҳамиятга эгадир. Бу вазирамиз муваффақиятли ҳал этиш учун барча иттифоқдош республикаларнинг мутахассислари янада яқинлашиб, қўлни қўлга бериб ишламоқлари зарур.

Улуғ социалистик Ватанимиз халқлари маънавий бирлигини янада мустаҳкамлашнинг қудратли воситаси ва энг илғор ҳозирги замон ғояларининг ифодачиси бўлмиш рус тилини ўқитишда барча кучларни ишга солиш ҳеч шубҳасиз бундан ҳам катта муваффақиятларга эришиш имконини беради.

«Мамлакат мактабларида, ўрта махсус ва олий ўқув юрларида рус тилини ўргатиш ва ўқитиш тажрибаси» деган мавзуда 1975 йил октябрь ойида Тошкентда ўтказилган Бутуниттифоқ илмий-амалий конференцияси ана шундай ижодий ҳамкорликнинг яққол мисоли бўлди.

Конференцияни СССР Фанлар академияси, СССР Маориф, Олий ва ўрта махсус таълим министрликлари, Ўзбекистон ССР Маориф, Олий ва ўрта махсус таълим министрликлари ташкил этдилар.

Конференция ишида иттифоқдош ва автоном

республикалар олимлари, рус тили ва адабиёти муаллимлари, халқ маорифи, олий ва ўрта махсус таълим ходимлари, партия, совет, касаба союз, комсомол ташкилотларининг масъул ходимлари, Ўзбекистон область партия комитетларининг секретарлари, область ижроия комитетлари раисларининг маданият масалалари билан шуғулланувчи ўринбосарлари, матбуот, телевидение, радио ва нашриёт ходимлари қатнашдилар.

Конференция қатнашчилари ялпи мажлисда «Рус тили — Совет Иттифоқидаги барча миллат ва элатларнинг ўзаро алоқа ва ҳамкорлик тили», «Миллий мактабда рус тилини ўқитишнинг аҳволи ва уни янада яхшилаш вазифалари тўғрисида», «Миллий мактабда рус тилини ўргатиш ва ўқитишнинг актуал масалалари», «Миллий мактабда рус тилини ўргатиш ва ўқитишнинг актуал масалалари», «Миллий мактабда рус тилини ўқитиш соҳасидаги илмий-тадқиқот ишнинг асосий проблемалари» деган мавзулардаги докладларни тингладилар. Конференция қатнашчилари бошланғич, ўрта ва олий мактабда рус тилини ўқитиш масалаларига доир, тил маданиятининг умумий проблемаларига оид докладларни, шунингдек илмий ва амалий ахборотларни ҳам батафсил муҳокама қилдилар. Миллий мактабларда, ўрта махсус ва олий ўқув юртларида рус тилини ўқитишни йўлга қўйишнинг ташкилий-педагогик масалалари сек-

циясида иттифоқдош ва автоном республикалар Маориф (халқ маорифи), Олий ва ўрта махсус таълим министрликларининг вакиллари ахборот беришди.

Конференция ишлаб чиққан ва тасдиқлаган тавсияномаларда мактабгача тарбия болалар муассасаларида, мактабларда, олий ва ўрта махсус ўқув юртларида рус тилини ўргатишни янада яхшилашга доир, ўқув программалари, илмий қўлланмалар, методика адабиётини такомиллаштириш юзасидан конкрет тадбирлар белгиланди.

Бутуниттифоқ илмий-амалий конференцияси қатнашчиларининг яқдил фикрига кўра, бу конференция иттифоқдош ва автоном республикалар маданий ҳаётида катта воқеа бўлди, СССР халқларининг бузилмас дўстлигини, партиямиз ленинча миллий сиёсатининг таътанасини яққол намоиш қилди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Бутуниттифоқ илмий-амалий конференциясининг яқунлари юзасидан махсус батафсил қарор қабул қилди, бу қарорнинг бажарилиши республикада рус тили ва адабиётини ўргатиш ва ўқитишни янада юқори поғонага кўтариш имконини беради.

Бу қарорда партия, совет, касаба союз ва комсомол ташкилотларига рус тилини ўргатиш ва ўқитишни яхшилаш, ўқитувчи кадрлар тайёрлаш

ва уларни тарбиялашда рус тилининг ролини тушунтириш ҳамда республиканинг ўқувчи ёшлари ва бутун аҳолиси томонидан рус тилини ўрганишга бўлган қизиқишни қондириш мақсадида матбуот, телевидение, радиодан, оммавий-сиёсий ва маданий-маърифий ишлардан кенг фойдаланиш, бу ишда халқ маорифи органларига ва ўқув юртларининг педагогик коллективларига бундан буён ҳам ёрдам бериб бориш таклиф этилди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети халқ маорифининг ҳамма бўғинларида рус тилини ўргатиш ва ўқитиш тадбирларини белгилаб, жумладан, болалар боғчаларининг катта ва тайёрлов гуруҳларида рус тили машғулотларини ташкил этиш; рус тилини чуқурроқ ўргатадиган мактаб-интернатлар ва умумий таълим мактаблари тармоғини кенгайтириш; ҳамма жойда рус тили кабинетлари ташкил қилиш ва уларни кўргазмали қуруллар, таълимнинг техникавий воситаларни, қўлланмалар ва ўқув-методик адабиётлар билан таъминлаш; рус тили муаллимларини ва мактабгача тарбия муассасаларининг тарбиячиларини педагогика олий ўқув юртларида ва университетларда ўз ихтисоси бўйича ўқитишни ва уларнинг гоёвий-сиёсий савиясини оширишни зарур деб топди. Рус тили муаллимларига жуда муҳтож бўлган областлардан педагогика олий ўқув юртлари ва университетларнинг рус тили ва адабиёти факультетла-

рига студентлар қабул қилишни кўпайтиришга қарор қилинди.

Партия, совет ташкилотлари халқ маорифи органлари билан биргаликда кенг меҳнаткашлар оmmasига рус тилини ўргатишни янада такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган барча ишларни яхшилашга алоҳида эътибор бериш таклифи қилинди. Ҳамма жойда рус тили ва адабиётини ўрганиш халқ университетлари ташкил этиш мақсадга мувофиқ деб топилди. Республикада университетларнинг ва қисқа муддатли курсларнинг тингловчилари учун махсус ўқув қўлланмалари нашр этилмоқда. Айни вақтда, болалар боғчаларидан тортиб олий ўқув юртларигача барча таълим-тарбия муассасаларини сифатли дарсликлар ва методик адабиёт билан тўла-тўқис таъминлаш зарурлигига эътибор берилди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг Бутуниттифоқ илмий-амалий конференцияси якунлари юзасидан чиқарган қарори область, шаҳар ва район партия комитетларида, бошланғич партия ва комсомол ташкилотларида, Маориф, Олий ва ўрта махсус таълим министрликларида, ўз қарамоғида ўқув юртлари ва мактабгача тарбия муассасалари бўлган бошқа министрликлар ва идораларда муфассал муҳокама қилинди. Ҳамма жойда мазкур қарорни муваффақиятли бажариш, оғамиз ва дўстимиз — улуғ рус халқининг

тилини — рус тилини пропаганда қилиш, чуқур ўрганиш, уни ўқитишни яхшилаш билан боғлиқ бўлган жамики ишларни янада такомиллаштириш юзасидан батафсил тадбирлар ишлаб чиқилди.

Миллий республикаларда рус тилининг тобора кенг тарқалаётганлиги, ҳамма жойдаги мактабларда, олий ва ўрта махсус ўқув юртларида ўқитилаётганлиги, кенг меҳнаткашлар оммаси уни ўрнаётганлиги — ленинча доно миллий сиёсат тантанасининг буюк тимсоли ва яққол далилидир, КПСС XXV съезди тарихий қарорларини муваффақиятли равишда амалга ошириш учун, коммунизм юксак идеалларини турмушга татбиқ этиш учун курашда мамлакатимиз халқларини бирлаштирадиган буюк маънавий кучдир.

М У Н Д А Р И Ж А

Улуғ ва қудратли тил	11
Рус тилининг тарихий роли	35
Интернационализм руҳида тарбиялашнинг муҳим воситаси	65
Педагог кадрларга эътибор ва ғамхўрлик	79

На узбекском языке

ШАРАФ РАШИДОВИЧ РАШИДОВ

ЯЗЫК ДРУЖБЫ И БРАТСТВА

Издательство ЦК КП Узбекистана
Ташкент — 1978.

Редактор С. Хўжаев

Техредактор Г. Ломивороцова
Корректор М. Хожиметова

Теришга берилди 27/1-78 й. Босишга рухсат этилди
3/III-78 й. Қоғоз формати $84 \times 108\frac{1}{32}$. Шартли босма
листи 4,02. Нашриёт ҳисоб листи 2,75. Тиражи 25000.
Нашр № 104. Заказ № 2560. Баҳоси 10 т.

Ўзбекистон КП Марказий Комитети нашриётининг
Меҳнат Қизил Байроқ ордени босмаҳонаси.
Тошкент, «Правда Востока» кўчаси, 26-уй.

Рашидов Ш. Р.

Дўстлик ва қардошлик тили — Т.; Ўзбекистон КП МК нашриёти, 1978.—85 б.

Рашидов Ш. Р. Язык дружбы и братства.

4P+3КП(C52)+32С1

P $\frac{70101-11}{M-357 (06)-78}$ 78

© Издательство ЦК КП Узбекистана, 1978.